

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут економіки, управління, права та
інформаційних технологій
Кафедра економіки та міжнародних економічних відносин

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти магістр
на тему: «**Міжнародні торговельні відносини в аграрному секторі**»

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньою програмою Міжнародні
економічні відносини
спеціальності 292 Міжнародні економічні
відносини
ступеня вищої освіти магістр
денної форми навчання
Медяник Ліна Романівна

Керівник: Загребельна Ірина Леонідівна
Рецензент: Шкурко Андрій Віталійович

Полтава 2024 року

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ	8
1.1. Сутність та особливості світового агропродовольчого ринку	8
1.2. Торгова політика та її роль в сучасних міжнародних економічних відносинах	15
Висновки до розділу 1	21
РОЗДІЛ 2. СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ	22
2.1. Сучасний стан розвитку аграрного сектору в світі	22
2.2. Тенденції розвитку міжнародних торговельних відносин в аграрному секторі	35
Висновки до розділу 2	45
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ	47
3.1. Основні напрями розвитку світового агропродовольчого ринку	47
3.2. Зовнішньо-економічна діяльність підприємств агробізнесу України та перспективи їх розвитку	56
Висновки до розділу 3	66
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

Актуальність теми. Незважаючи на стрімкий розвиток сфери послуг, сільське господарство залишається основою для забезпечення продовольчої безпеки людства. Якість і доступність продуктів харчування безпосередньо впливають на здоров'я та добробут мільярдів людей на планеті. Рівень розвитку аграрного сектору є одним з ключових показників економічної стабільності країни та її здатності самостійно забезпечувати населення продовольством.

Сільське господарство, незважаючи на свою важливість для забезпечення продовольчої безпеки, є одним з найбільших споживачів природних ресурсів та джерелом значних екологічних проблем. Саме тому питання функціонування світового ринку сільськогосподарської продукції набуває особливої актуальності в контексті концепції сталого розвитку. Перехід до сучасних технологій в сільському господарстві вимагає глибоких наукових досліджень, спрямованих на вирішення екологічних проблем та забезпечення раціонального використання природних ресурсів. Для України, де аграрний сектор є одним з ключових, розуміння тенденцій світового ринку сільськогосподарської продукції є критично важливим для забезпечення продовольчої безпеки, збереження довкілля та інтеграції в глобальну економіку.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених дослідженню світового ринку сільськогосподарської продукції, авторами яких є такі відомі вчені, як Г. Федосєєва, Л. Куц, Б. Калініченко та інші, актуальність цієї теми не втрачається. Динамічний розвиток світової економіки, зміна кліматичних умов, зростання населення та інші фактори постійно вносять корективи в функціонування цього ринку, що вимагає від науковців постійного моніторингу та аналізу нових тенденцій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Кваліфікаційна магістерська робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри економіки та міжнародних економічних відносин і теми: «Розвиток агропродовольчої сфери в національному та геоекономічному просторі» (0122U201799).

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних та удосконалення практичних аспектів розвитку світового агропродовольчого ринку.

Відповідно до поставленої мети сформульовано основні завдання:

- розглянути сутність та особливості світового агропродовольчого ринку;
- висвітлити роль торгової політики в сучасних міжнародних економічних відносинах;
- проаналізувати сучасний стан розвитку аграрного сектору в світі;
- дослідити тенденції розвитку міжнародних торговельних відносин в аграрному секторі;
- визначити напрями розвитку світового агропродовольчого ринку;
- дослідити зовнішньо-економічну діяльність підприємств агробізнесу України та визначити перспективи їх розвитку.

Об'єкт дослідження є процеси функціонування міжнародних торговельних відносин в аграрному секторі.

Предметом дослідження є сучасний стан та тенденції розвитку міжнародних торговельних відносин в аграрному секторі.

Методи досліджень. Методологічну основу кваліфікаційної магістерської роботи становили теорії та концепції міжнародної торгівлі, що сформувалися в системі міжнародних економічних відносин. Під час написання роботи використовувалися методи аналізу і синтезу, абстрагування, індукції і дедукції, системного підходу, методи логічного та історичного порівняльного аналізу, статистичного та графічного аналізу.

Інформаційною базою роботи були статичні та аналітичні матеріали Державної служби статистики України та Євростату, Торгово-промислової палати України, Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світового банку (СБ), Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Світової організації торгівлі (СОТ), Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) та ін.

Практична значущість даної теми полягає в тому, що міжнародна торгівля сільськогосподарською продукцією є важливим фактором, який впливає на підвищення добробуту населення і сприяє зростанню економіки, покращенню

життєвого рівня та науково-технічному прогресу в країні.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження за темою кваліфікаційної магістерської роботи було оприлюднено на Міжнародній науково-практичній конференції «Маркетингове забезпечення продуктового ринку» (14 травня 2024 р. м. Полтава) та Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічний менеджмент агропродовольчої сфери у мовах глобалізації економіки: безпека, інновації, лідерство» (27 вересня 2024 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 2 наукові праці:

Медяник Л.Р., Черноус К.В., Торгова політика в сучасних міжнародних економічних відносинах. Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетингове забезпечення продуктового ринку» (14 травня 2024 р.). Полтава: ПДАУ, 2024. С. 152-154

Загребельна І., Медяник Л., Коваленко В. Транснаціоналізація і глобалізація світової економіки. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Стратегічний менеджмент агропродовольчої сфери у мовах глобалізації економіки: безпека, інновації, лідерство» (27 вересня 2024 р.). Т. 2. Полтава: ПДАУ, 2024. С. 81-83.

Структура та обсяг кваліфікаційної магістерської роботи. Кваліфікаційна магістерська робота викладена на 76 сторінках основного тексту, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 60 найменувань. Робота містить 12 таблиць, 25 рисунків та 2 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

1.1. Сутність та особливості світового агропродовольчого ринку

Проблеми сучасного стану та динаміки розвитку світового ринку є на сьогодні найбільш актуальним питанням. Для того, щоб зрозуміти поточний стан світового ринку, доцільно розглянути його генезис в історичному контексті.

На початку індустріалізації ключових країн світу у міжнародному обороті були, в основному, сільськогосподарські продукти, текстильні вироби та видобувна промисловість. Готова продукція експортувалася з індустріальних країн, а сировина та продовольство – з аграрних. За таких умов конкурентоспроможність країни та її роль в міжнародному поділі праці визначалася, насамперед, природними ресурсами, тобто за основу бралися корисні копалини, земля та кліматичні умови [20, с. 36].

Трохи згодом, коли передові країни перейшли до машинного виробництва, основну роль у світовому товарообігу зайняли готові вироби. Через конкуренцію, що з'явилася, виробники повинні були постійно оновлювати технологію виробництва, знижувати до мінімуму витрати та в цілому покращувати якість свого товару. Частка товарів обробної промисловості збільшилася з 1/3 до 3/4.

Потужним поштовхом до розвитку світової торгівлі став перехід від натурального господарства до товарно-грошових відносин, формування національних держав, встановлення виробничих зв'язків усередині і поза національних економік, що формуються.

Збільшення індустріального виробництва призвело до підвищення споживання сировини і цим збільшення світової торгівлі. Тим не менш, темпи зростання торгівлі у межах національних економік стали значно нижчі від загальних темпів зростання світової торгівлі. Віддзеркалюється вплив умов, що функціонують у НТП, бережливе використання промислової сировини та заміна

у численних галузях натуральної сировини на синтетичну. У деяких країнах постачальниках сировини почала розвиватися промисловість, зокрема первинна обробка та виробництво текстильної продукції в країнах-виробниках бавовни.

Зменшилася частка продовольства у світовій торгівлі, оскільки у розвинених країнах збільшилося виробництво сільськогосподарської продукції. Недостатність фінансових можливостей країн що розвиваються, не дає їм збільшити покупки продовольчих товарів на світовому ринку.

Історичний екскурс показує, що існує чіткий взаємозв'язок світової торгівлі зі змістом зовнішньоторговельної політики держав. У цьому світова торгівля інституціоналізується у феномен світового ринку.

Світовий ринок – це система стійких товарно-грошових відносин між країнами, які пов'язані між собою участю в міжнародний поділ праці. Міжнародна торгівельна діяльність – це взаємообмін товарами та послугами між національними державами. Торгівля має на увазі сукупність торгової діяльності всіх країн світу. Дані визначення показують структуру світового ринку, що вибудовується від суб'єктів господарювання та держав до світового ринку та інститутів, що його регулюють (наприклад СОТ) [5, с. 113].

Світовий ринок сільськогосподарської продукції являє собою інтегровану систему, що охоплює торгівлю різноманітними товарами та послугами, пов'язаними з сільським господарством. Окрім власне сільськогосподарської продукції (зерна, фруктів, овочів тощо), на цьому ринку обмінюються продуктами первинної обробки, а також засобами виробництва (добрива, пестициди, сільськогосподарська техніка). Таким чином, світовий ринок сільського господарства є важливим інструментом для забезпечення продовольчої безпеки, сприяння економічному зростанню та поширенню інновацій у галузі сільського господарства.

Світовий ринок сільськогосподарської продукції – це складна система, в якій попит породжує пропозицію, а пропозиція, в свою чергу, формує нові потреби. Окрім традиційних сільськогосподарських товарів, таких як зерно, фрукти та овочі, на цьому ринку обмінюються також побічними продуктами виробництва. Наприклад, зростаючий попит на органічну продукцію стимулює

розвиток ринку органічних добрив. Таким чином, світовий ринок сільськогосподарської продукції функціонує як єдиний організм, де різні сегменти взаємопов'язані та впливають один на одного.

Основними учасниками світового ринку сільськогосподарської продукції є підприємства, які займаються вирощуванням, збиранням та первинною обробкою сільськогосподарської продукції. Саме вони виробляють сировину, яка потім переробляється на готові продукти харчування. Ефективне функціонування ринку залежить від взаємодії всіх учасників: виробників, переробників, торгових компаній та споживачів. Основні функції світового ринку сільськогосподарської продукції наведено на рисунку 1.1.

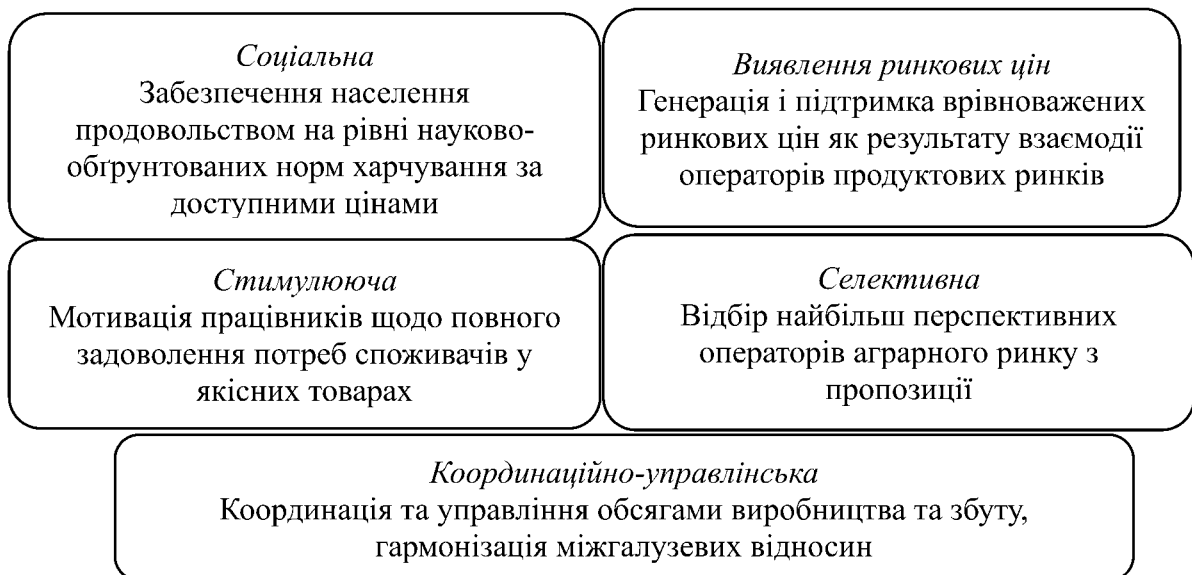

Рис. 1.1. Функції світового ринку аграрної продукції [13, с. 177]

Світовий ринок сільськогосподарської продукції формується під впливом різноманітних споживачів. Крім населення, яке безпосередньо споживає продукти харчування, важливими споживачами є переробні підприємства, торгові посередники та державні установи. Переробні підприємства використовують сільськогосподарську продукцію як сировину для виробництва готових продуктів, таких як борошно, олія, цукор, м'ясні та молочні продукти. Торгові посередники забезпечують доставку продукції від виробників до кінцевих споживачів. Державні установи закупають сільськогосподарську продукцію для забезпечення потреб населення, особливо в соціально

незахищених верствах.

Торгівля сільськогосподарською продукцією є одним з найважливіших двигунів світової економіки. Вона не лише забезпечує продовольчу безпеку, але й має значний вплив на економічний розвиток, соціальну стабільність та екологічну стійкість. Для країн-експортерів агропродукція є важливим джерелом валютних надходжень, що дозволяє інвестувати в розвиток сільського господарства, створювати нові робочі місця та покращувати життя сільського населення. Експортно орієнтоване сільське господарство стимулює розвиток інфраструктури, технологій та сприяє інтеграції країн у світову економіку.

Експортно-імпортні організації також відіграють важливу роль на світовому ринку сільськогосподарської продукції. Вони забезпечують збут української продукції на світових ринках та імпорт необхідних товарів. Світові ціни на сільськогосподарську продукцію, а також торгові бар'єри та субсидії впливають на обсяги експорту та імпорту, а отже, і на загальний стан національного ринку.

Участь країни в міжнародних торговельних відносинах надає значні переваги в сучасних умовах. Це дозволяє ефективніше використовувати внутрішні ресурси, приєднуватися до світових наукових і технічних досягнень, швидше здійснювати структурну перебудову економіки і краще задовольняти потреби населення.

Зовнішньоторговельна політика – це сукупність принципів та заходів зовнішньоторговельної діяльності країни. Основними видами зовнішньоторговельної політики є:

1. Система вільної торгівлі – це зовнішньоторговельна політика, яка не обмежена суттєвими бар'єрами з боку держави над товарними потоками.

2. Система протекціонізму – це сукупність принципів та заходів країни, яка забезпечує захист національних економік від зарубіжної конкуренції [2, с. 404].

З цією метою країна формує і створює систему бар'єрів. До ключових видів протекціоністських бар'єрів належать:

- 1) імпортні квоти – це обмеження обсягів товарів, що ввозяться;
- 2) нетарифні бар'єри – це ліцензування, субсидії, квота та ембарго;

3) експортні обмеження, які створені добровільно з боку експортуючої країни;

4) протекціоністські мита із закордонного суб'єкта економіки.

Розглянемо низку показників, які характеризують активну позицію країни у світовій торгівельній діяльності:

- експортна квота – це певна кількість товару, яке дозволено підприємствам експортувати в умовах обмеження експорту;

- експортний потенціал – це здатність країни вивозити наявні чи вироблені в неї ресурси та продукти;

- структура експорту – це вартісне співвідношення часток різних видів товарів у загальній сумі експорту;

- структура імпорту – це вартісне співвідношення часток різних видів товарів у загальній сумі імпорту;

- порівняльне співвідношення частки країни у світовому виробництві ВВП/ВНП та її частки у світовій торгівельній діяльності. Наприклад, якщо частка країни у всесвітньому виробництві товару становить 15 %, а її частка у світовій торгівлі даним товаром становить 3-4 %, то це означає, що сталася невідповідність вироблених товарів всесвітньому рівню якості внаслідок низького рівня розвитку даної галузі;

- обсяг експорту у розрахунку на душу населення – це ступінь відкритості економіки цієї країни. Структура торгівлі дуже різноманітна у різних державах. Країни, що розвиваються, схильні до експорту продуктів харчування та сировини, до імпорту промислових товарів. Індустріальні країни здійснюють імпорт сировинних товарів та експорт продукції переробної промисловості.

Для ефективного функціонування міжнародної торгівлі необхідно мати чітку та узгоджену систему класифікації товарів. Ця система дозволяє спростити митні процедури, забезпечити правильне застосування тарифів та квот, а також збирати статистичні дані про зовнішню торгівлю.

Однією з найпоширеніших систем класифікації є Гармонізована система (HS). Вона використовує багаторівневу систему кодування, яка дозволяє детально класифікувати різноманітні товари. Кожен товар отримує унікальний

код, що полегшує його ідентифікацію та пошук інформації про нього. ГС регулярно оновлюється, щоб відображати зміни в номенклатурі товарів та технологіях виробництва. Застосування Гармонізованої системи сприяє гармонізації митних процедур у різних країнах, знижує транзакційні витрати та підвищує прозорість міжнародної торгівлі.

Гармонізована система опису та кодування товарів (HS) – це міжнародно визнаний стандарт класифікації товарів, який використовується для регулювання міжнародної торгівлі та збору статистичних даних. Вона забезпечує єдиний мову для опису товарів, що перетинають митні кордони різних країн. Сільськогосподарська продукція займає значну частину Гармонізованої системи і розподілена по декількох товарних групах (табл 1.1). Кожен товар, що експортується або імпортується, повинен бути класифікований за HS кодом. Це відповідальність експортера або імпортера.

Таблиця 1.1

Розподіл сільськогосподарської продукції за кодами Гармонізованої системи (HS) [35]

Розділи	Групи сільськогосподарської продукції
1	2
<i>Розділ I. Живі тварини; продукти тваринного походження</i>	
01.	Живі тварини
02.	М'ясо та харчові м'ясні субпродукти
03.	Риба та ракоподібні, молюски та інші водні безхребетні
04.	Молочна продукція; яйця птахів; мед натуральний; харчові продукти тваринного походження, не включені до інших угруповань
05.	Продукти тваринного походження, не включені до інших угруповань або не включені.
<i>Розділ II. Продукти рослинного походження</i>	
06.	Живі дерева та інші рослини; цибулини, коріння та інші аналогічні частини рослин; зрізані квіти та декоративна зелень
07.	Овочі та деякі їстівні коренеплоди та бульбоплоди
08.	Їстівні фрукти та горіхи; шкірка цитрусових плодів або кірки динь
09.	Кава, чай, мате, або парагвайський чай, та прянощі
10.	Злаки
11.	Продукція борошномельно-круп'яної промисловості; солод; крохмалі; інулін; пшенична клейковина
12.	Олійне насіння та плоди; інше насіння, плоди та зерно; лікарські рослини та рослини для технічних цілей; солома та фураж
13.	Шелак природний неочищений; камеді, смоли та інші рослинні соки та екстракти
14.	Рослинні матеріали для виготовлення плетених виробів; інші продукти рослинного походження, не включені до інших угруповань

1	2
<i>Розділ III. Жири та олії тваринного або рослинного походження та продукти їх розщеплення; готові харчові жири; віск тваринного або рослинного походження</i>	
15.	Жири та олії тваринного або рослинного походження та продукти їх розщеплення; готові харчові жири; віск тваринного або рослинного походження

У міжнародній торгівлі існує кілька систем класифікації товарів, кожна з яких має свої особливості та сфери застосування. Серед них особливе місце займає Гармонізована система (ГС). Розроблена Всесвітньою митною організацією, ГС стала міжнародним стандартом для ідентифікації товарів. Вона охоплює понад 98% номенклатури світової торгівлі і використовується митними органами більшості країн для визначення митних тарифів та збору статистики. ГС забезпечує високий рівень деталізації та узгодженості, що сприяє спрощенню митного оформлення і розвитку міжнародної торгівлі. Хоча існують й інші системи класифікації, такі як СМТК та КУЕУ, саме ГС стала основою для більшості національних та регіональних систем.

Гармонізована система (HS) є міжнародним стандартом для класифікації товарів, який використовується як основа для розробки національних класифікаторів, таких як Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД). Рівень деталізації класифікації може відрізнятись в різних країнах. Наприклад, у Європейському Союзі використовуються комбіновані номенклатури з різною кількістю знаків, що дозволяє більш детально класифікувати товари та застосовувати різноманітні торгові режими. Класифікатори товарів відіграють важливу роль у формуванні торговельної політики, оскільки вони використовуються для визначення митних тарифів, застосування торгових обмежень та збору статистичних даних.

Отже, ринок агропродовольчої продукції це складна система, що складається з безлічі взаємопов'язаних елементів. Різноманітність продукції та учасників ринку вимагає введення ефективних механізмів регулювання. Регулювання аграрного ринку – це процес керування взаємовідносинами між виробниками, переробниками та споживачами сільськогосподарської продукції.

Воно спрямоване на забезпечення стабільності, справедливості та ефективності функціонування всього аграрного сектору, а також на захист інтересів усіх його учасників.

1.2. Торгова політика та її роль в сучасних міжнародних економічних відносинах

Глобалізація створила безпрецедентні можливості для розвитку міжнародної торгівлі, але водночас поставила перед країнами нові виклики. Торгова політика, як інструмент державного регулювання, відіграє ключову роль у забезпеченні балансу між інтересами національної економіки та вимогами глобального ринку. Через торгові бар'єри та стимули держава може захищати національних виробників, заохочувати експорт та залучати іноземні інвестиції. Однак, надмірний протекціонізм може негативно вплинути на ефективність економіки та сповільнити технологічний прогрес. У сучасних умовах, що характеризуються високою мінливістю зовнішнього середовища, торгова політика повинна бути гнучкою та адаптивною, щоб дозволити країнам швидко реагувати на зміни на світовому ринку та захищати свої національні інтереси.

Політика свободи торгівлі спрямована на створення умов, що сприятимуть розвитку міжнародного обміну товарами, послугами, факторами виробництва. У цьому випадку економічні переваги участі країни в міжнародному поділі праці виявляються найбільшою мірою, проте суб'єкти господарювання змушені вести жорстку боротьбу з іноземними конкурентами [10, с. 62].

Незважаючи на декларовану лібералізацію світової економіки та прагнення до вільної торгівлі, держави продовжують активно втручатися у зовнішньоекономічні відносини. Парадокс сучасної світової економіки полягає в тому, що одночасно існують два протилежних процеси: глобалізація, що сприяє лібералізації торгівлі, та протекціонізм, який обмежує її. Ця двоїстість обумовлена бажанням держав захистити свої національні інтереси, забезпечити стабільність економіки та підтримати окремі галузі виробництва.

Слід наголосити, що проблемне поле зовнішньоторговельної (у більш загальному вигляді – зовнішньоекономічної) політики держав, так чи інакше пов'язано з більш глибокими проблемними місцями та ролі національних господарств у сучасній світовій економіці [37].

У сучасному глобалізованому світі міжнародна торгівля є невід'ємною частиною економічного розвитку будь-якої країни. Однак, участь у світовій торгівлі пов'язана з жорсткою конкуренцією та необхідністю захисту національних інтересів. Торгова політика є ключовим інструментом державного регулювання, який дозволяє країні максимізувати вигоди від участі у міжнародній торгівлі, сприяє розвитку експорту, залученню іноземних інвестицій та підвищенню конкурентоспроможності національної економіки. Ефективна торгова політика дозволяє країнам адаптуватися до мінливих умов світової економіки, долати виклики глобалізації та забезпечувати стабільний економічний розвиток.

Торговельну політику слід розглядати як закономірний результат зростання міжнародного руху товарів та факторів їх виробництва, та розвиток міжнародної економічної інтеграції. Торгово-економічна інтеграція є процесом міждержавної інтеграції з метою зміцнення та розвитку торгових відносин з урахуванням міждержавних угод без втрати державного суверенітету [39].

Торгова політика є багатогранним інструментом державного регулювання, який виходить за межі традиційного розуміння міжнародної торгівлі товарами та послугами. Вона охоплює широкий спектр економічних відносин, включаючи рух факторів виробництва, таких як капітал і праця. Тобто, торгова політика визначає не лише умови експорту та імпорту товарів і послуг, але й створює умови для міжнародних інвестицій, міграції робочої сили та передачі технологій.

Коли ми говоримо про державну торговельну політику, важливо розуміти, що вона охоплює не лише зовнішньоекономічні відносини, а й регулювання внутрішньої торгівлі. Хоча багато економістів ототожнюють торговельну політику з політикою міжнародної торгівлі, це є певною мірою спрощенням. Класичні економісти, зокрема, концентрувалися переважно на зовнішній торгівлі, не виділяючи внутрішню торгівлю як окремий об'єкт регулювання.

Сучасний підхід до торгової політики є більш комплексним і враховує як зовнішні, так і внутрішні аспекти економічної діяльності [32].

Наявність у світовій торгівлі двох різноспрямованих понять як експорт та імпорт, разом з різною обмеженістю національних ресурсів та рівня розвитку країн, говорить про появу можливостей та загроз для економік країн світу. Для управління цими можливостями глобального ринку та ризиками, держави формують свою зовнішньоторговельну політику, керуючись стратегічними цілями.

Уряди країн, декларуючи головну мету своєї політики, як економічне процвітання та соціальне благополуччя включають до програми своїх заходів, дії спрямовані на регулювання зовнішньої торгівлі. Такі заходи доцільно розділити на дві категорії за цільовими установками: захист внутрішнього ринку та експансія на зовнішні ринки.

Говорячи про сукупність торгових політик країн світу можна стверджувати, що ця сукупність формує підґрунтя світової торгівлі. Тісний взаємозв'язок між зовнішньоторговельною діяльністю країни та її рівнем економічного розвитку та добробуту, визначає найважливішу роль сукупності державних торгових політик у формуванні світової економіки.

Світова торгівля сьогодні є не лише економічним, але й політичним інструментом. Провідні країни, такі як США, активно використовують торговельну політику для досягнення своїх геополітичних цілей, застосовуючи економічні санкції та торговельні війни. Ці заходи мають серйозні негативні наслідки для світової економіки, призводячи до зниження темпів зростання, підвищення цін, соціальної нестабільності та підриву довіри до міжнародної торгової системи. Крім того, транснаціональні корпорації, прагнучи максимізувати свої прибутки, також впливають на формування торгової політики, лобіюючи свої інтереси в урядах різних країн. В результаті, сучасна світова торгівля характеризується високим ступенем політизації та нестабільністю [5].

У світі, значення зовнішньоторговельної діяльності для глобальної економіки важко переоцінити. Вона дозволяє наповнити внутрішній ринок

закордонними товарами, що не виробляються вітчизняною промисловістю, отримати додатковий дохід від експорту національних товарів та сировини, нівелювати обмеженість національних ресурсів, зокрема трудових.

Можна впевнено констатувати той факт, що глобальна економіка перебуває в полоні торгових політик країн світу, та міжнародних організацій, таких як ООН, СОТ, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд. Вони покликані сприяти розвитку багаторівневої глобальної системи господарювання, та не здатні повною мірою забезпечити реалізації її потенціалу. Причини ховаються в різноспрямованості інтересів, нерівномірності докладання зусиль з гармонізації умов взаємодії економічних систем, дисбаланс виробничих потужностей та бар'єрів на шляху розповсюдження передових технологій [12, с. 18].

Світова організація торгівлі (СОТ) є фундаментальним стовпом сучасної глобальної економіки. Як єдина міжнародна організація, яка встановлює правила для міжнародної торгівлі товарами і послугами, СОТ забезпечує стабільне та передбачуване середовище для міжнародного бізнесу. Заснована на консенсусі між її членами, СОТ створює рамки для переговорів, вирішення спорів та забезпечення того, щоб торгівля відбувалася якомога вільніше. Діяльність СОТ базується на принципах недискримінації, прозорості, лібералізації торгівлі та вирішення спорів. СОТ виконує кілька ключових функцій: встановлення правил, форум для переговорів, підтримка торговельної системи та вирішення спорів.

Світова організація торгівлі виникла в 1995 році. Одна з наймолодших міжнародних організацій, СОТ є наступницею Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), створеної після Другої світової війни. Таким чином, хоча СОТ є відносно молодого, в багатосторонній торговій системі, яка спочатку була створена в рамках ГАТТ, вже більше 70 років [56].

За останні 70 років світова торгівля надзвичайно зросла. Експорт товарів зростав у середньому на 6 % щорічно. Зростання торгівлі стало потужним двигуном загального економічного росту, і в середньому торгівля щороку зростала в 1,5 рази більше, ніж світова економіка.

Понад три чверті членів СОТ є країнами, що розвиваються, або найменш

розвиненими країнами. Усі угоди СОТ містять спеціальні положення для них, включаючи довший період часу для виконання зобов'язань, заходи для розширення їхніх торговельних можливостей та підтримку, щоб допомогти створити інфраструктуру, необхідну для участі у світовій торгівлі.

Ініціатива «Допомога для торгівлі», започаткована членами СОТ у 2005 році, покликана допомогти економікам, що розвиваються, розбудувати торговельну спроможність, розширити свою інфраструктуру та покращити свою здатність користуватися можливостями відкриття торгівлі. Наразі понад 400 млрд. дол. США було виплачено на підтримку проектів «Допомога торгівлі».

Одним з партнерів, що підтримує СОТ, є Фонд розвитку стандартів і торгівлі (ФРСТ), створений для того, щоб допомогти економікам, що розвиваються, відповідати міжнародним стандартам безпеки харчових продуктів, здоров'я рослин і тварин і отримати доступ до глобальних ринків. СОТ містить Секретаріат і керує трастовим фондом ФРСТ, який надав фінансування на суму понад 50 млн. дол. США для підтримки проектів у країнах з низьким рівнем доходу.

Найважливіша мета СОТ – допомогти торгівлі проходити вільно, рівно та передбачувано. Вона робить це за допомогою: адміністрування торговельних угод; діючи як форум для торгових переговорів; врегулювання торгових суперечок; перегляд національної торгової політики; нарощування торговельного потенціалу економік, що розвиваються; співпраця з іншими міжнародними організаціями.

СОТ є надзвичайно впливовою міжнародною організацією, що охоплює майже весь світ. До її складу входять 164 країни, які разом забезпечують 98% світової торгівлі. Це свідчить про те, що СОТ є ключовим гравцем у формуванні глобальних торговельних правил. Така широка участь гарантує, що рішення, прийняті в рамках СОТ, відображають інтереси більшості країн світу. Найвищим органом СОТ, що приймає рішення, є Конференція міністрів, яка зазвичай збирається кожні два роки [29].

Численні спеціалізовані комітети та робочі групи займаються окремими угодами та різними сферами, такими як навколишнє середовище, розвиток,

заявки на членство та регіональні торгові угоди.

Україна приєдналася до СОТ у 2008 році, взявши на себе зобов'язання щодо доступу до ринків товарів і послуг та перехідні положення щодо правил СОТ. Одразу після вступу Україна приєдналася до «Угоди про інформаційні технології» та «Угоди про торгівлю цивільними повітряними суднами» у 2010 році. Умови приєднання України до «Угоди про державні закупівлі» були затверджені в листопаді 2015 року. Ратифікація Україною Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі була завершена 16 грудня 2015 року.

Україна уклала угоди про вільну торгівлю з державами ЄАВТ, Колишньою Югославською Республікою Македонією, Чорногорією та Канадою. В рамках Співдружності Незалежних Держав Україна ратифікувала «Угоду про зону вільної торгівлі СНД» та брала участь у деяких попередніх спільних угодах, хоча де-факто доступ до ринку значною мірою визначався двосторонніми угодами про вільну торгівлю між країнами колишнього Радянського Союзу.

Що стосується Європейського Союзу, то відносини, засновані на Угоді про партнерство та співробітництво (1998 р.), зробили ще один крок вперед з початком переговорів щодо укладення Угоди про асоціацію. ЄС та Україна домовилися про створення зони вільної торгівлі протягом максимум 10 років. Ввізні мита на промислову продукцію, як правило, скасовуються наперед, тоді як ввізні мита на сільськогосподарську продукцію скасовуються або негайно, або поступово, або із застосуванням тарифних квот. Україна скасує експортні мита у торгівлі з ЄС до 1 січня 2024 року. Сторони не відмовилися від права застосовувати законодавство про засоби торговельного захисту у двосторонній торгівлі, але перед запровадженням заходів може знадобитися перевірка на відповідність суспільним інтересам [10].

Членство в СОТ відкрило для України двері до глобальної економіки, забезпечивши рівні умови торгівлі з більшістю країн світу. Угода про асоціацію з ЄС стала наступним логічним кроком, який надав Україні амбітну мету – інтеграцію в європейський ринок. Цей процес передбачає проведення масштабних структурних реформ, спрямованих на модернізацію економіки та наближення її до європейських стандартів. Хоча нинішній конфлікт створює

значні виклики для української економіки, послідовна реалізація реформ, розпочатих в рамках Угоди про асоціацію, залишається ключовим фактором для довгострокового відновлення і розвитку країни.

Висновки до розділу 1

1. Сучасні умови господарювання передбачають значні переваги для країни, яка бере участь у міжнародних торговельних відносинах. Торгівля сільськогосподарською продукцією є одним з найважливіших двигунів світової економіки. Вона не лише забезпечує продовольчу безпеку, але й має значний вплив на економічний розвиток, соціальну стабільність та екологічну стійкість. Для країн-експортерів агропродукція є важливим джерелом валютних надходжень, що дозволяє інвестувати в розвиток сільського господарства, створювати нові робочі місця та покращувати життя сільського населення. Експортно орієнтоване сільське господарство стимулює розвиток інфраструктури, технологій та сприяє інтеграції країн у світову економіку.

2. Основна мета регулювання міжнародної торгівлі – створення прозорої та передбачуваної системи торговельних відносин між країнами. Це досягається шляхом: встановлення чітких правил торгівлі товарами та послугами; зниження торговельних бар'єрів, забезпечення справедливої конкуренції на міжнародних ринках; стимулюванню економічного зростання. До найважливіших міжнародних організацій, які займаються регулюванням міжнародної торгівлі відносять: Всесвітню торговельну організацію (СОТ), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Всесвітній банк.

3. Кон'юнктура світової торгівлі залежить від стратегічних цілей провідних країн інтернаціональної спільноти. Уряди країн можуть використовувати зовнішньоторговельні заборони, санкції та інші обмежувальні заходи, які впливають на торгівлю, з метою досягнення своїх політичних цілей або захисту національних інтересів, включаючи інтереси транснаціональних корпорацій.

РОЗДІЛ 2

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

2.1. Сучасний стан розвитку аграрного сектору в світі

Глобальний сектор сільського, лісового господарства та рибальства демонструє стрімке зростання, зокрема за період з 2000 до 2022 року глобальна додана вартість у цих галузях збільшилася на вражаючі 89%, досягнувши 3,8 трлн дол. США. Це свідчить про значний внесок цих секторів у світову економіку та їхню здатність адаптуватися до мінливих умов. Такий значний приріст свідчить про підвищений попит на сільськогосподарську продукцію у всьому світі.

Найбільший внесок у це зростання зробила Азія, яка в 2022 році забезпечила 66% світової доданої вартості у сільському господарстві. За період з 2000 по 2022 рік додана вартість в цьому регіоні більш ніж подвоїлася. Америка та Океанія також продемонстрували значне зростання – відповідно на 50 % та 42 %. Європа, хоча і зросла, але менш динамічно – лише на 15%.

Незважаючи на глобальну пандемію COVID-19, сільське господарство продемонструвало стійкість. У 2020 році галузь зросла на 2,2%, а в 2021 році – на 3,9%. Однак, у 2022 році темпи зростання сповільнилися до 2%, що є найнижчим показником з 2012 року. Таке уповільнення пов'язане з низкою факторів, серед яких зниження виробництва в США, Східній Європі (внаслідок війни в Україні) та Іспанії.

Лідерами за обсягом доданої вартості у сільському господарстві, лісовому господарстві та рибальстві у 2022 році стали Китай, Індія та Сполучені Штати Америки. Ці країни відіграють ключову роль у формуванні світових тенденцій у сільському господарстві.

Незважаючи на загальне збільшення світової площі сільськогосподарських земель з 1961 року, темпи зростання сповільнились після 1990-х. У 2022 році загальна площа сільгоспугідь становила 4,78 млрд га, що на 2% більше, ніж у

2000 році. При цьому спостерігається зміщення акцентів у використанні земель: площа орних земель зросла на 6%, досягнувши 1,58 млрд га, тоді як площа пасовищ скоротилася на 5%. Найбільша частка орних земель зосереджена в Азії, проте найшвидші темпи зростання спостерігаються в Океанії та Африці.

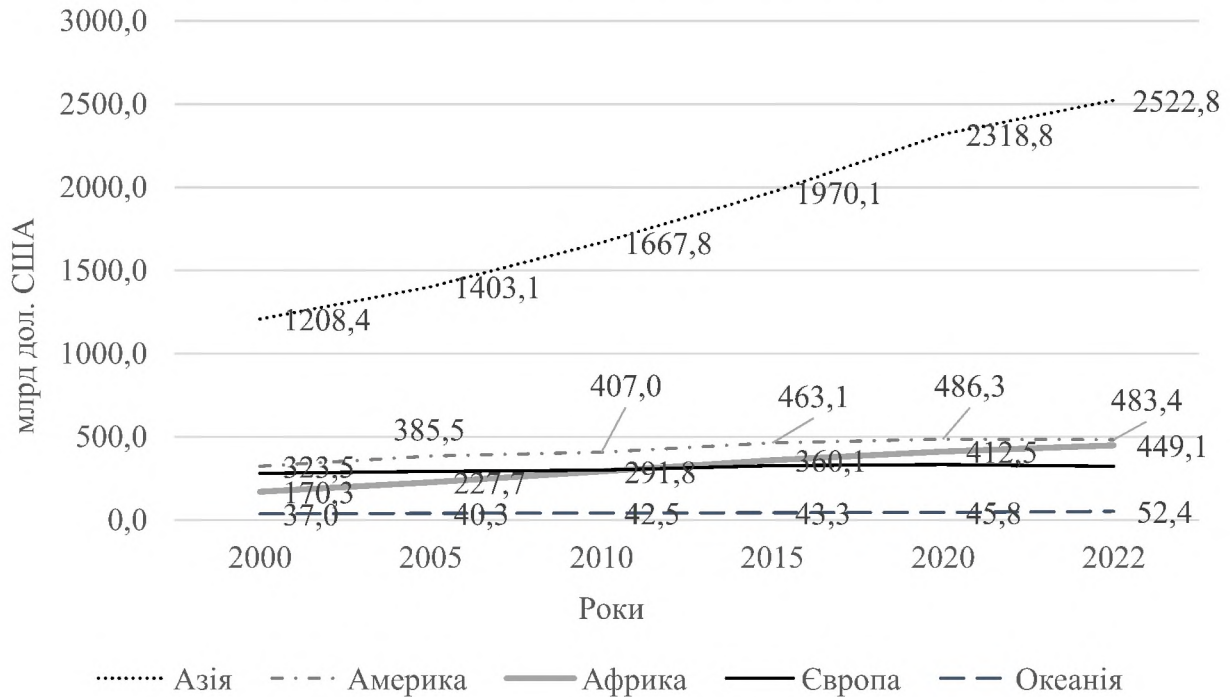

Рис. 2.1. Додана вартість сільського, лісового та рибного господарства за регіонами світу, 2000-2022 рр.

Джерело: побудовано автором за даними ФАО [48]

За останні два десятиліття відбулися значні зміни у розподілі та використанні сільськогосподарських земель у світі. Якщо у 2000 році Європа лідирувала за площею орних земель, то вже у 2018 році її обійшла Африка. Це свідчить про значні трансформації в аграрному секторі обох континентів. Більша частина світових сільськогосподарських угідь зосереджена в кількох ключових країнах, таких як Китай, Австралія та США. Це свідчить про високу концентрацію виробництва сільськогосподарської продукції та глобалізацію аграрних ринків.

У всіх регіонах світу спостерігається тенденція до зменшення площі орних земель на одного жителя через зростання населення. Найбільш відчутне скорочення відбулося в Африці. Незважаючи на зменшення площі орних земель на душу населення, світове виробництво продовольства зростає. Це свідчить про

підвищення ефективності сільського господарства та впровадження нових технологій.

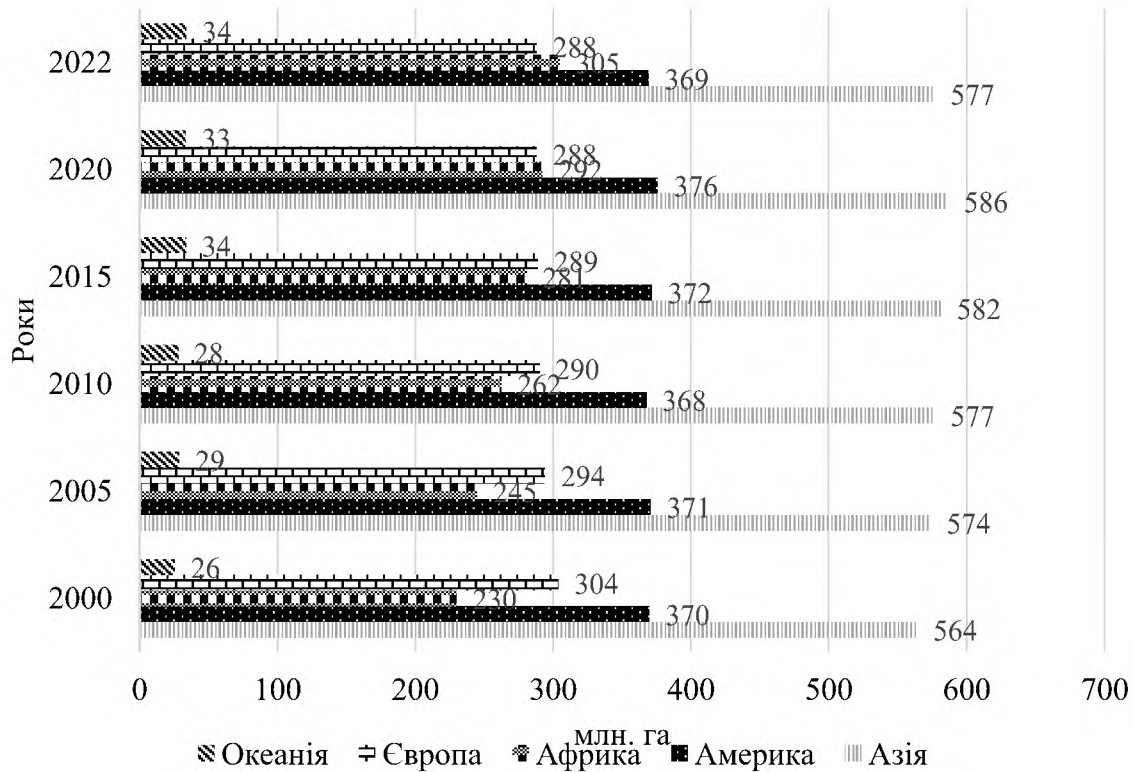

Рис. 2.2. Площа ріллі за регіонами світу, 2000-2022 рр., млн га

Джерело: побудовано автором за даними ФАО [48]

Аналізуючи регіональні особливості варто відмітити, що Африка характеризується швидким зростанням площі орних земель, що пов'язано з розвитком сільського господарства як одного з основних джерел доходу для населення. В Європі спостерігається скорочення площі орних земель внаслідок урбанізації, індустріалізації та зміни структури споживання. В Азії зосереджена велика частина світових орних земель, проте темпи зростання площі орних земель тут нижчі, ніж в Африці. Америка характеризується великою площею сільськогосподарських угідь, особливо пасовищ, що пов'язано з розвиненим тваринництвом. Океанія має відносно невелику площу сільськогосподарських угідь, але характеризується високою ефективністю використання земельних ресурсів.

Капітал в аграрному секторі, представлений машинами, обладнанням, будівлями та іншими активами, відіграє вирішальну роль у сучасному сільському

господарстві. Валове нагромадження основного капіталу є ключовим показником інвестицій у сектор.

Аналіз валового нагромадження основного капіталу показує значні відмінності між країнами з різним рівнем доходу. Країни з високим рівнем доходу, як правило, інвестують більшу частку доданої вартості в сільське господарство, ніж країни з низьким рівнем доходу (рис. 2.3).

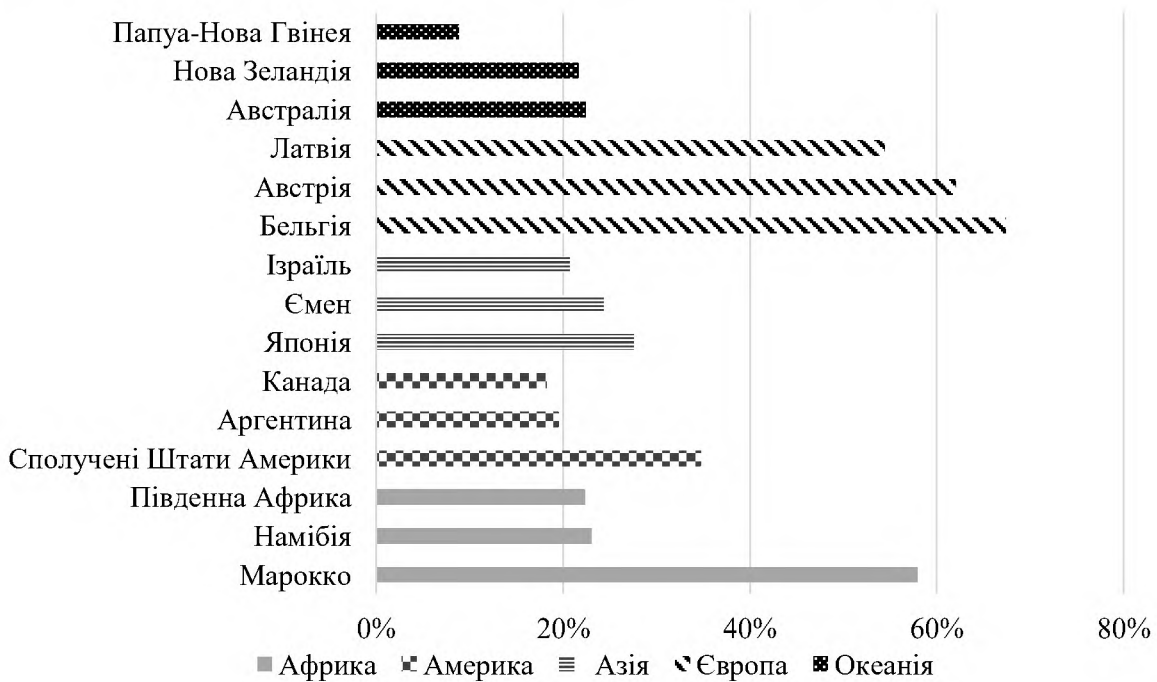

Рис. 2.3. Валове нагромадження основного капіталу (сільське, лісове та рибне господарство) як частка доданої вартості, провідні країни за регіонами світу, 2022 р., %

Джерело: побудовано автором за даними ФАО [48]

Бельгія (67%) та Австрія (62%) продемонстрували найвищий рівень валових фіксованих капіталовкладень (ВФК) у відношенні до доданої вартості в сільському господарстві. Високий показник для Марокко (58%) пояснюється значним падінням доданої вартості внаслідок несприятливих кліматичних умов. Інші регіони, такі як США (35%), Японія (28%) та Австралія (22%), показали значно нижчі показники.

Державна підтримка є важливим фактором розвитку сільського господарства, доповнюючи приватні інвестиції. Найбільшу частку державних витрат на сільське господарство у 2022 році мали країни Азії та Африки.

Зокрема, Малі, Бутан та Гайана очолили цей список.

Державні витрати на сільське господарство доповнюють приватні інвестиції і відіграють важливу роль у розвитку сектору. Особливо висока частка державних витрат спостерігається в країнах Азії та Африки. Країни Африки, які підписали Декларацію Малабо 2014 року, взяли на себе зобов'язання виділяти щонайменше 10% державних коштів на розвиток сільського господарства.

Капіталовкладення є критично важливими для підвищення продуктивності та конкурентоспроможності сільського господарства. Існують значні відмінності в рівні інвестицій в сільське господарство між різними регіонами світу. Державна підтримка відіграє важливу роль у розвитку сільського господарства, особливо в країнах з низьким і середнім рівнем доходу.

За період з 2000 до 2022 року світове виробництво зернових культур демонструє значне зростання – на 56%. Загальний обсяг виробництва досяг 9,6 млрд т у 2022 році, що на 3,5 млрд т більше, ніж на початку періоду.

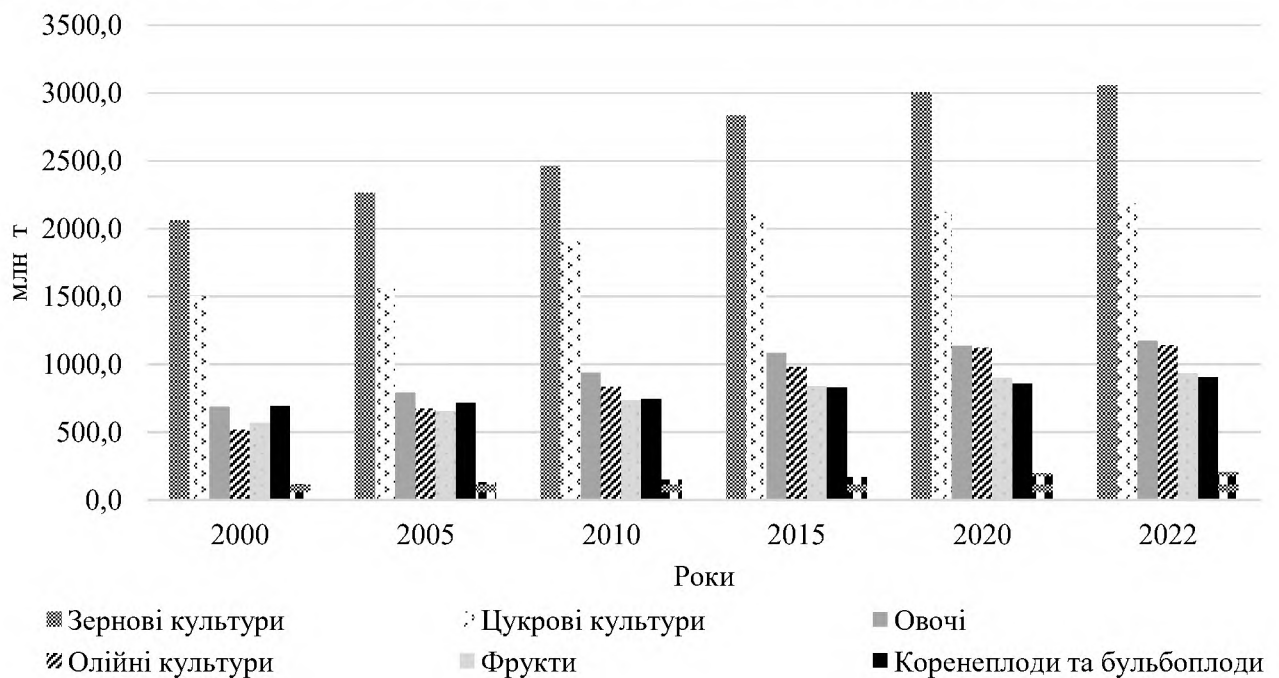

Рис. 2.4. Світове виробництво основних сільськогосподарських культур за товарними групами, 2000-2022 рр., млн т

Джерело: побудовано автором за даними ФАО [48]

Хоча зернові культури залишаються лідерами за обсягом виробництва,

займаючи близько третини загального обсягу, спостерігається зростання частки інших культур. Зокрема, цукрові культури, овочі та олійні культури збільшили свою частку у загальному виробництві. Фрукти та коренеплоди також займають значущу частку.

Варто зазначити, що не лише обсяги виробництва зросли, але й вартість сільськогосподарської продукції. З 2000 по 2022 рік вона зросла на 59%, досягнувши 2,9 трлн дол. США. Цей ріст пояснюється як збільшення обсягів виробництва, так і підвищенням цін на сільськогосподарську продукцію.

За даними табл. 2.1 спостерігаємо, що Азія в 2022 р. була світовим лідером серед виробників зернових культур (48,4 %), овочів (79,0 %), олійних культур (51,3 %), фруктів (58,4 %) та інших культур (57,1 %). Світовим лідером по виробництву цукрових культур є Америка де зосереджено 46,0 % світового виробництва.

Таблиця 2.1

**Виробництво основних сільськогосподарських культур регіонами світу,
2022 р., тис. т**

Регіони світу	Зернові культури	Цукрові культури	Овочі	Олійні культури	Фрукти	Коренеплоди	Інші	Разом
Світ	3059640	2183931	1173070	1143255	933037	906846	208823	9608602
Африка	218144	113189	88516	70209	133706	368500	40763	1033028
Америка	779936	1004684	73566	377773	164405	76158	30791	2507313
Азія	1481015	859328	926957	586306	544781	360035	119265	4877688
Європа	523230	176069	80722	93407	82324	98120	13246	1067117
Океанія	57315	30661	3308	15561	7820	4033	4758	123457
Питома вага в світовому виробництві, %								
Світ	100	100	100	100	100	100	100	100
Африка	7,1	5,2	7,5	6,1	14,3	40,6	19,5	10,8
Америка	25,5	46,0	6,3	33,0	17,6	8,4	14,7	26,1
Азія	48,4	39,3	79,0	51,3	58,4	39,7	57,1	50,8
Європа	17,1	8,1	6,9	8,2	8,8	10,8	6,3	11,1
Океанія	1,9	1,4	0,3	1,4	0,8	0,4	2,3	1,3

Джерело: побудовано автором за даними ФАО [48]

Незважаючи на велику різноманітність сільськогосподарських культур, вирощуваних у світі, лише кілька з них забезпечують більшу частину світового виробництва. У 2021 році чотири основні культури – цукрова тростина,

кукурудза, пшениця та рис – становили понад половину світового виробництва. Причому, цукрова тростина була лідером за обсягом виробництва, забезпечуючи близько 20% від загального обсягу.

За період з 2000 по 2021 роки спостерігалось значне зростання виробництва кукурудзи, яка випередила рис і стала другою за обсягом виробництва культурою у світі. Водночас, виробництво цукрової тростини зберігало стабільні темпи зростання.

Аналіз світового виробництва сільськогосподарських культур демонструє значну диференціацію за видами культур та регіонами. Цукрова тростина традиційно займає значну частку світового виробництва, становлячи близько 21% у середньому за період 2000-2022 років. Кукурудза демонструвала найбільш швидке зростання виробництва серед основних зернових культур, обійшовши рис за обсягами виробництва у 2001 році та ставши другою за важливістю культурою у світі. Пшениця та рис також є важливими культурами, однак їхнє виробництво зростало повільнішими темпами порівняно з кукурудзою.

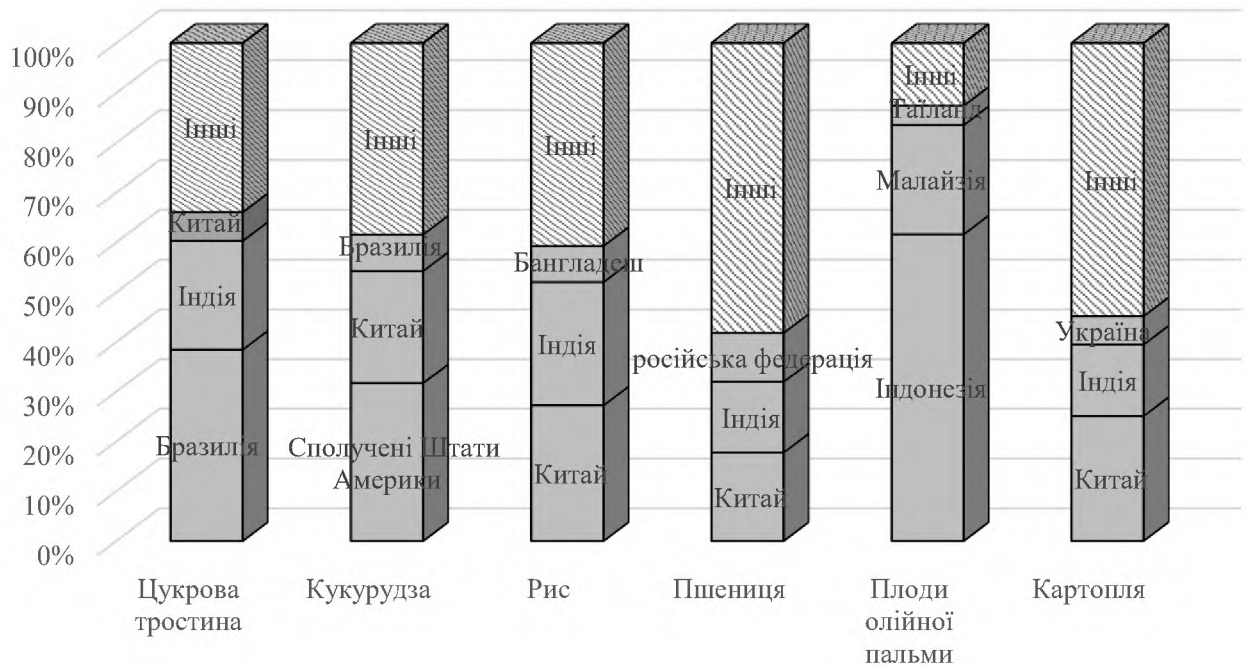

Рис. 2.5. Світове виробництво основних первинних сільськогосподарських культур за основними країнами-виробниками, 2022 р.

Джерело: побудовано автором за даними ФАО [48]

Північна та Південна Америка є лідерами у виробництві цукрової тростини (51% світового виробництва) та кукурудзи (50%). Азія домінує у виробництві рису (90%), пальмової олії (87%), картоплі (54%) та пшениці (42%). Виробництво основних сільськогосподарських культур характеризується високою концентрацією в кількох провідних країнах. Так, три найбільші виробники кожної культури контролюють значну частку світового ринку: 43-46% для пшениці та картоплі, 60-66% для рису, кукурудзи та цукрової тростини, та 87% для пальмової олії.

Така висока концентрація виробництва робить світові ринки сільськогосподарської продукції вразливими до змін у виробництві в окремих країнах. Будь-які негативні фактори, такі як посухи, повені, шкідники чи хвороби, що впливають на врожайність у провідних країнах-експортерах, можуть призвести до значних коливань цін на світовому ринку.

Олійні культури та цукрові культури відіграють важливу роль не тільки в забезпеченні продовольчої безпеки, а й у виробництві біопалива. Це робить їх ключовими гравцями на світових енергетичних ринках і впливає на стан навколишнього середовища.

Світове виробництво рослинних олій демонструє стрімке зростання. За період з 2000 року воно збільшилося на 123 млн т, досягнувши нового рекорду у 2021 році. Особливо виділяється зростання виробництва пальмової олії, яке збільшилося на 58 млн т або на 263%. Завдяки такому значному зростанню, пальмова олія обійшла соєву олію і стала найбільш вироблюваною рослинною олією у світі з 2006 року. Попит на пальмову олію, зокрема, пов'язаний з її використанням для виробництва біодизеля. Інші важливі рослинні олії включають ріпакову та соняшникову. Однак їхня частка у світовому виробництві дещо знизилась порівняно з 2000 роком.

Виробництво рослинних олій характеризується високою концентрацією в кількох країнах. Найбільш яскраво це виражено у виробництві пальмової олії, де Індонезія та Малайзія контролюють 84% світового виробництва. Для інших рослинних олій також спостерігається значна концентрація виробництва в

кількох країнах. Наприклад, три найбільші виробники соєвої олії контролюють 65% світового ринку, а для ріпакової та соняшникової олії цей показник становить 62% та 43% відповідно.

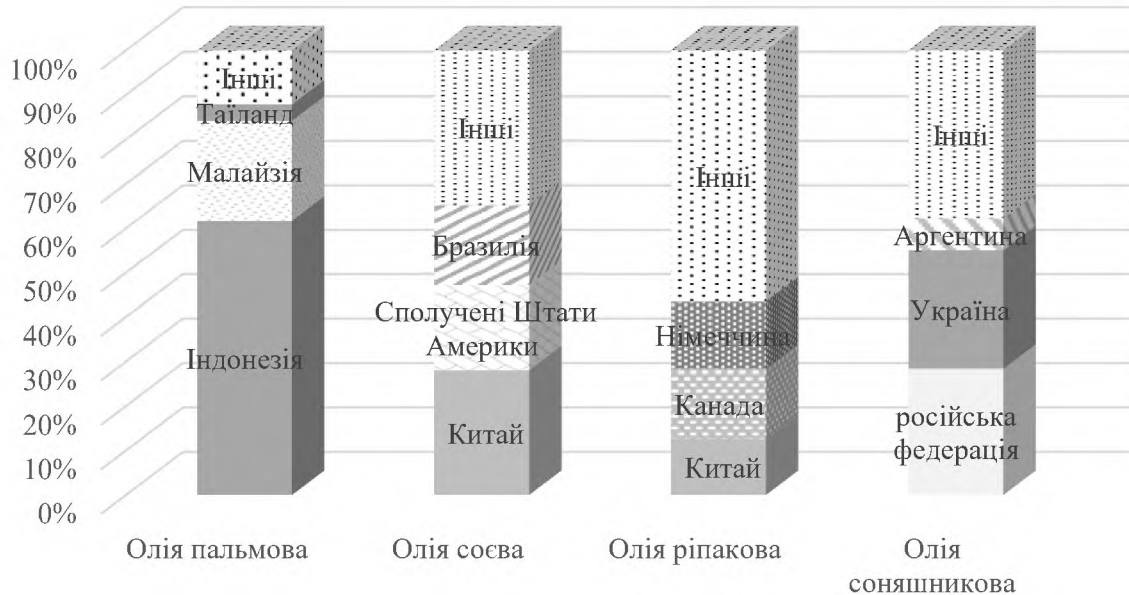

Рис. 2.6. Світові виробники основних рослинних олій, 2022 р.
Джерело: побудовано автором за даними ФАО [48]

Ключовими країнами-виробниками пальмової олії – Індонезія та Малайзія, соєвої олії – Китай та США, ріпакової – Канада та Німеччина, соняшникової – росія та Україна. Така висока концентрація виробництва робить світові ринки рослинних олій вразливими до змін у виробництві в окремих країнах. Будь-які негативні фактори, такі як посухи, повені, шкідники чи хвороби, що впливають на врожайність у провідних країнах-експортерах, можуть призвести до значних коливань цін на світовому ринку.

Світове виробництво цукру-сирцю продемонструвало стійке зростання за останні два десятиліття. У 2022 році загальний обсяг виробництва досяг 177 млн т, що на 33% більше порівняно з 2000 роком. Незважаючи на деяке зниження у 2020 році, у 2021 році виробництво цукру-сирцю знову демонструвало зростання на 2%.

Тропічні регіони є основними виробниками цукру-сирцю завдяки широкому поширенню цукрової тростини. Бразилія традиційно є світовим

лідером з виробництва цукру-сирцю, хоча у 2021 році її частка дещо знизилася до 20% загального світового виробництва. Індія займає друге місце за обсягами виробництва цукру-сирцю (19%), успішно відновившись після спаду 2020 року. Росія є одним з ключових виробників цукру-сирцю, проте на відміну від більшості інших країн, вона спеціалізується на виробництві цукру з цукрових буряків.

Світове виробництво м'яса продовжує демонструвати стійке зростання. У 2022 році воно досягло рекордних 361 млн т, що на 55% більше, ніж у 2000 році (рис. 2.7). Хоча темпи зростання дещо сповільнилися порівняно з попередніми роками, загальна тенденція до збільшення виробництва зберігається.

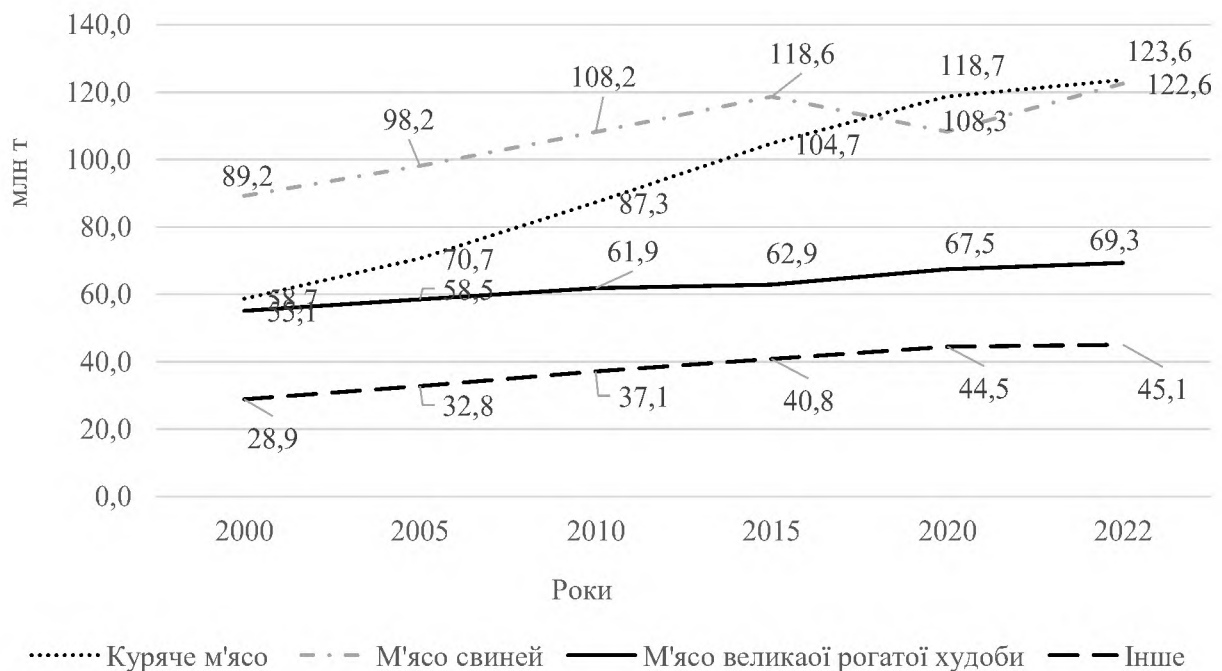

Рис. 2.7. Світове виробництво м'яса за видами, 2000-2022 рр., млн т

Джерело: побудовано автором за даними ФАО [48]

Куряче м'ясо стало лідером за обсягами виробництва, зайнявши 34,3% світового ринку у 2022 році. З 2000 року його виробництво зросло найбільшими темпами як в абсолютному, так і у відносному вираженні. Свинина також займає значну частку світового виробництва (34%), хоча її частка дещо знизилася порівняно з 2000 роком. Світова епізоотія африканської чуми свиней у 2018-2020 роках негативно вплинула на виробництво свинини, особливо в Китаї.

Яловичина демонструє зниження частки у загальному обсязі виробництва м'яса, скоротившись з 24% у 2000 році до 19% у 2022 році.

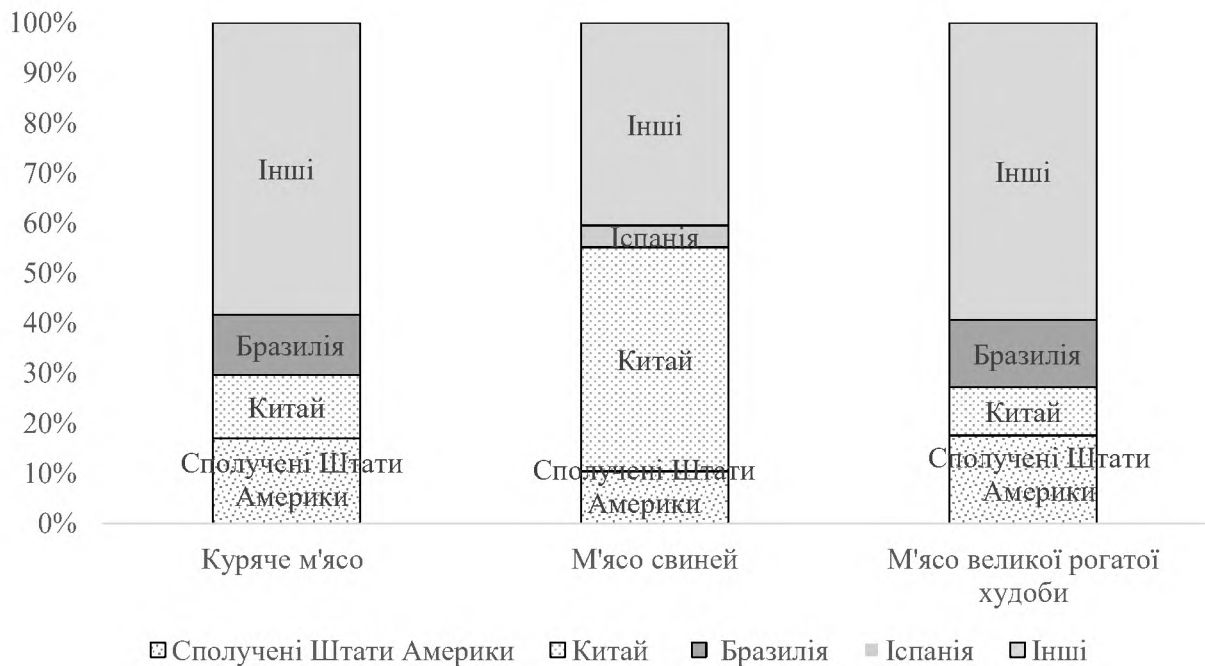

Рис. 2.8. Світове виробництво основних видів м'яса, основні виробники 2022 р.

Джерело: побудовано автором за даними ФАО [48]

Незважаючи на значний обсяг світового виробництва м'яса, ринок цього продукту демонструє меншу концентрацію, ніж ринки зернових культур та рослинних олій. Однак, три найбільші виробники м'яса займають досить значну частку: 60% у сегменті свинини, 44% у сегменті яловичини та 40% у сегменті курятини. Китай, США та Бразилія є ключовими гравцями у всіх цих сегментах, причому Китай домінує на ринку свинини.

Світове виробництво молока демонструє стрімке зростання. За період з 2000 до 2022 року воно збільшилось на 61%, досягнувши 897 млн т. Найбільший внесок у це зростання зробила Азія, де виробництво молока подвоїлось. Індія стала лідером за обсягами виробництва, забезпечивши 23% світового ринку. США посідають друге місце з 11% часткою. Хоча частка трьох найбільших виробників (Індія, США та Китай) становить 41% світового ринку, концентрація виробництва залишається відносно низькою.

Динаміка світового виробництва коров'ячого молока, 2000-2022 рр, млн т

Регіони світу	Роки						2022 р., до 2000 р.
	2000	2005	2010	2015	2020	2022	
Світ	556,5	624,1	697,0	787,6	887,7	896,9	161,2
Азія	160,0	206,6	255,8	312,3	389,8	400,6	250,4
Європа	207,8	207,7	207,0	219,5	228,4	226,4	108,9
Північна та Південна Америка	142,5	152,9	171,6	186,7	197,4	199,3	139,9
Африка	23,2	32,1	36,6	37,6	41,2	41,2	177,8
Океанія	23,1	24,8	26,1	31,5	31,0	29,5	127,5
Питома вага в світовому виробництві, %							
Світ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	0,0
Азія	28,7	33,1	36,7	39,7	43,9	44,7	15,9
Європа	37,3	33,3	29,7	27,9	25,7	25,2	-12,1
Північна та Південна Америка	25,6	24,5	24,6	23,7	22,2	22,2	-3,4
Африка	4,2	5,1	5,3	4,8	4,6	4,6	0,4
Океанія	4,2	4,0	3,7	4,0	3,5	3,3	-0,9

Джерело: розраховано автором за даними ФАО [48]

Аналіз динаміки світового виробництва коров'ячого молока за період з 2000 по 2022 роки демонструє стійку тенденцію до зростання. Загальний обсяг виробництва молока значно збільшився, що свідчить про підвищений попит на молочні продукти у світі.

Найбільш динамічним регіоном виробництва молока є Азія. Частка Азії у світовому виробництві молока значно зросла за аналізований період, що пов'язано з активним розвитком молочної галузі в країнах регіону, зокрема в Індії. Європа та Північна і Південна Америка, незважаючи на стабільні показники, демонструють тенденцію до незначного зниження своєї частки у світовому виробництві. Африка та Океанія мають меншу частку на світовому ринку молока і демонструють більш скромні темпи зростання.

Концентрація виробництва молока в окремих регіонах свідчить про зростаючу роль Азії у глобальному молочному секторі. Водночас, Європа та Північна і Південна Америка зберігають свої позиції як важливі гравці на світовому ринку молока.

Зростання виробництва молока пов'язане з низкою факторів, таких як збільшення населення, підвищення рівня життя, розвиток молочної

промисловості, вдосконалення технологій виробництва та генетична селекція молочної худоби.

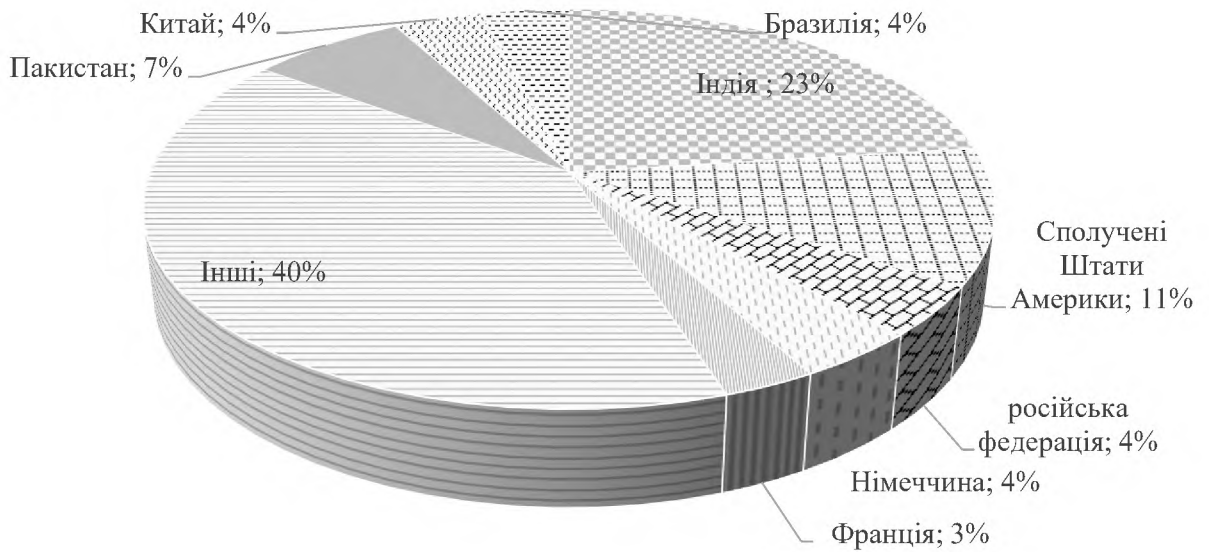

Рис. 2.9. Структура виробництва коров'ячого молока за основними виробниками, 2022 р.

Джерело: побудовано автором за даними ФАО [48]

Найбільший внесок у це зростання зробила Азія, яка в 2022 році забезпечила 45% світового виробництва молока. За період з 2000 по 2022 рік виробництво молока в цьому регіоні збільшилось більш ніж у 2,5 рази. Лідером серед азіатських країн є Індія, яка виробляє 23% світового молока. Сполучені Штати Америки посідають друге місце з 11% часткою. Інші значні виробники включають Пакистан, Китай, Бразилію, Німеччину, росію та Францію.

Незважаючи на значне зростання виробництва молока в Азії, Європа та Америка також залишаються важливими гравцями на світовому ринку. У 2022 році на Європу припадало 25% світового виробництва, а на Америку – 22%.

Концентрація виробництва молока в руках кількох найбільших виробників поступово зростає. Так, три найбільші виробники молока (Індія, США та Китай) контролюють близько 41% світового ринку. Ця тенденція спостерігається з 2000 року.

Отже, світове виробництво молока продовжує зростати, хоча темпи

зростання можуть коливатися в різні роки. Азія є лідером за обсягами виробництва, а Індія – найбільшим виробником молока у світі. Незважаючи на зростання концентрації виробництва, ринок залишається відносно розподіленим між декількома країнами. Це свідчить про складну структуру світового ринку молока та вплив на нього різних факторів, таких як зростання населення, зміна споживчих переваг, технологічний прогрес та кліматичні зміни.

2.2. Тенденції розвитку міжнародних торговельних відносин в аграрному секторі

Світовий ринок продовольства за останні два десятиліття зазнав значних трансформацій. За період з 2000 по 2022 роки грошова вартість експорту продовольства зросла майже в 5 разів, досягнувши 1,8 трлн дол. США. Такий стрімкий ріст свідчить про посилення інтеграції світової економіки та зростання попиту на продовольство у всьому світі.

Структура експорту продовольства також зазнала суттєвих змін. Якщо у 2000 році загальна картина була дещо іншою, то в 2022 році спостерігається зростання частки певних товарних груп. Зокрема, фрукти та овочі стали лідерами за вартістю експорту, зайнявши 17% від загального обсягу. Це свідчить про зростаючий попит на здорову їжу та різноманітність у раціоні споживачів.

М'ясо та продукти з водних тварин також займають значну частку на світовому ринку продовольства, становлячи відповідно 11% та 10% від загальної вартості експорту. Зростання споживання м'яса в багатьох країнах світу, особливо в країнах з високим рівнем доходу, стимулює розвиток м'ясної промисловості та збільшує обсяги експорту м'ясної продукції.

За даними рисунку 2.10 спостерігаємо позитивну тенденцію щодо підвищення вартості світового експорту продовольства в 2022 р., порівняно з 2000 р. Зокрема, спостерігається зростання вартості інших продуктів на 310,5 млрд дол. США, фруктів та овочів – на 243,1 млрд дол. США, круп та продуктів з них – на 228,2 млрд дол. США, м'яса та м'ясних продуктів – на

147,1 млрд дол. США, жирів та олії – на 140,3 млрд дол. США, продуктів з водних тварин – на 128,2 млрд дол. США.

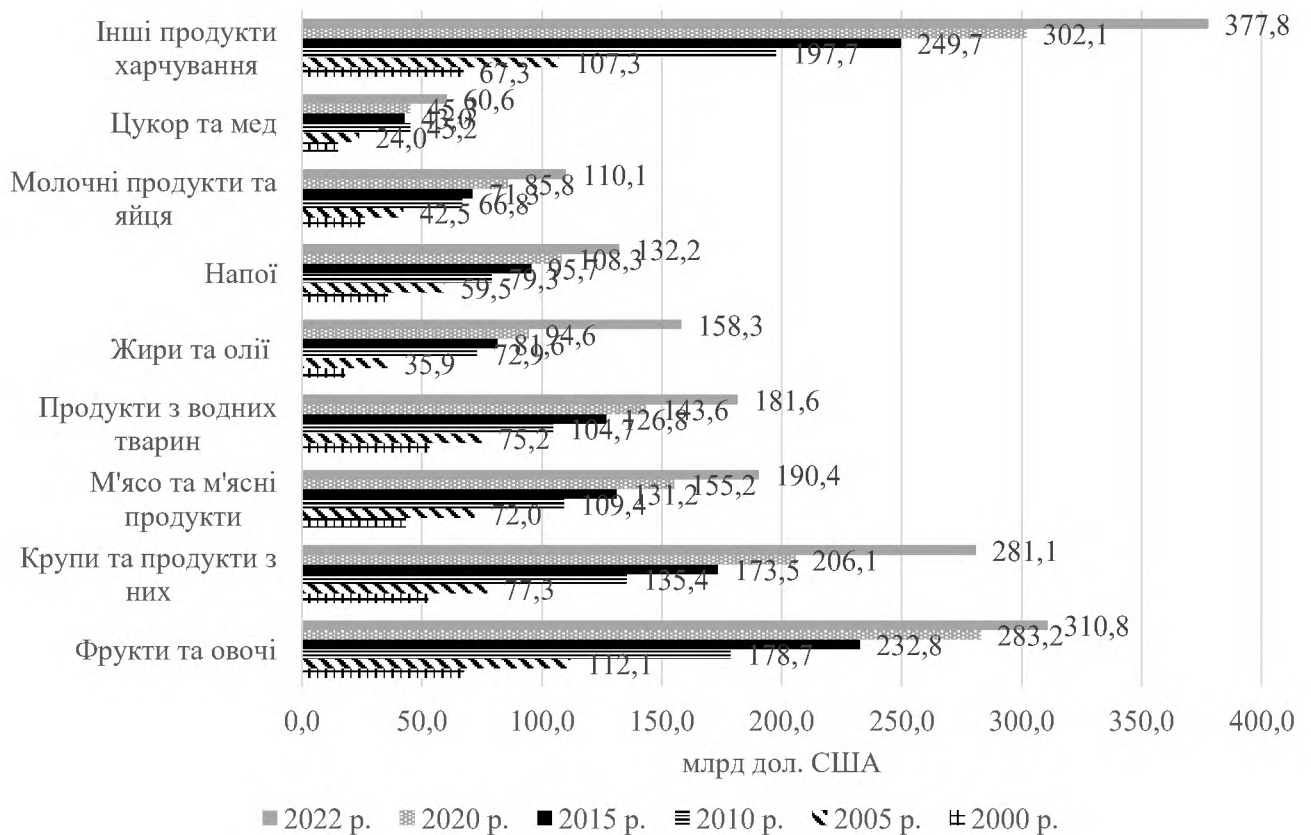

Рис. 2.10. Вартість світового експорту продовольства за групами, 2000-2022 р., млрд дол. США

Джерело: побудовано автором за даними ФАО [48]

США продовжують займати лідируючу позицію на світовому ринку продовольства. За даними 2022 року, США експортували 9 % від загального обсягу продовольства у світі, що підтверджує їхню роль як одного з найбільших виробників та постачальників сільськогосподарської продукції (табл. 2.3). Такий значний внесок у світову торгівлю продовольством зумовлений низкою факторів, серед яких: розвинена аграрна інфраструктура, спеціалізація на певних видах продукції та підтримка уряду.

Як свідчать дані відображені в таблиці 2.3 Європа є найбільшим експортером фруктів та овочів, круп та продуктів їх переробки, м'яса та м'ясних продуктів, напоїв, молочних продуктів. Америка лідирує за експортом цукру та меду, інших продуктів харчування. Азія є лідером по експорту жирів, олій та

аквакультур. Вцілому найбільший обсяг експорту продовольства в світі за континентами в 2023 році забезпечувала Європа – 738 млрд дол. США та Америка – 530,1 млрд дол. США.

Таблиця 2.3

Експорт продовольства в світі за континентами, 2022 р. млн дол. США

	Регіони світу					
	Світ	Африка	Америка	Азія	Європа	Океанія
Фрукти та овочі	310815	20132	90355	85937	107928	6463
Крупи та продукти їх переробки	281087	4081	93774	49705	117069	16457
М'ясо та м'ясні продукти	190430	893	73616	15538	82429	17954
Жири та олії	158308	4067	28621	71522	51380	2718
Напої	132221	2091	23062	15347	88111	3610
Молочні продукти та яйця	110146	809	11605	7105	75322	15305
Цукор та мед	60620	2619	20636	18065	17273	2027
Інші продукти харчування	377828	20045	151004	66852	131246	8680
Аквакультури	181579	7726	37480	65850	67242	3281
Всі продукти харчування	1803034	62463	530154	395922	738000	76495

Джерело: побудовано автором за даними ФАО [48]

Аналіз даних за 2022 рік також демонструє значну диспропорцію у світовій торгівлі продовольством. Америка, зокрема Сполучені Штати, виступає найбільшим чистим експортером продовольства, маючи позитивне сальдо торгового балансу у розмірі 161 млрд дол. США (рис. 2.11). Це означає, що вартість експортованих продовольчих товарів значно перевищує вартість імпортованих.

На противагу Америці, Азія є найбільшим чистим імпортером продовольства, з дефіцитом у 289 млрд дол. США. Така ситуація пояснюється швидким зростанням населення в азіатських країнах, що призводить до збільшення попиту на продовольство, а також обмеженими можливостями деяких країн регіону забезпечити себе продуктами харчування власними силами.

Аналіз даних за період 2000-2022 років виявив цікаві тенденції щодо чистого експорту та імпорту продовольства в різних регіонах світу. Океанія, традиційно асоціюється з експортом сільськогосподарської продукції, особливо з Австралії та Нової Зеландії, протягом усього аналізованого періоду залишалася нетто-експортером продовольства. Це свідчить про високий рівень розвитку сільського господарства в регіоні, сприятливі кліматичні умови та спеціалізацію

на вирощуванні певних культур, які користуються попитом на світовому ринку.

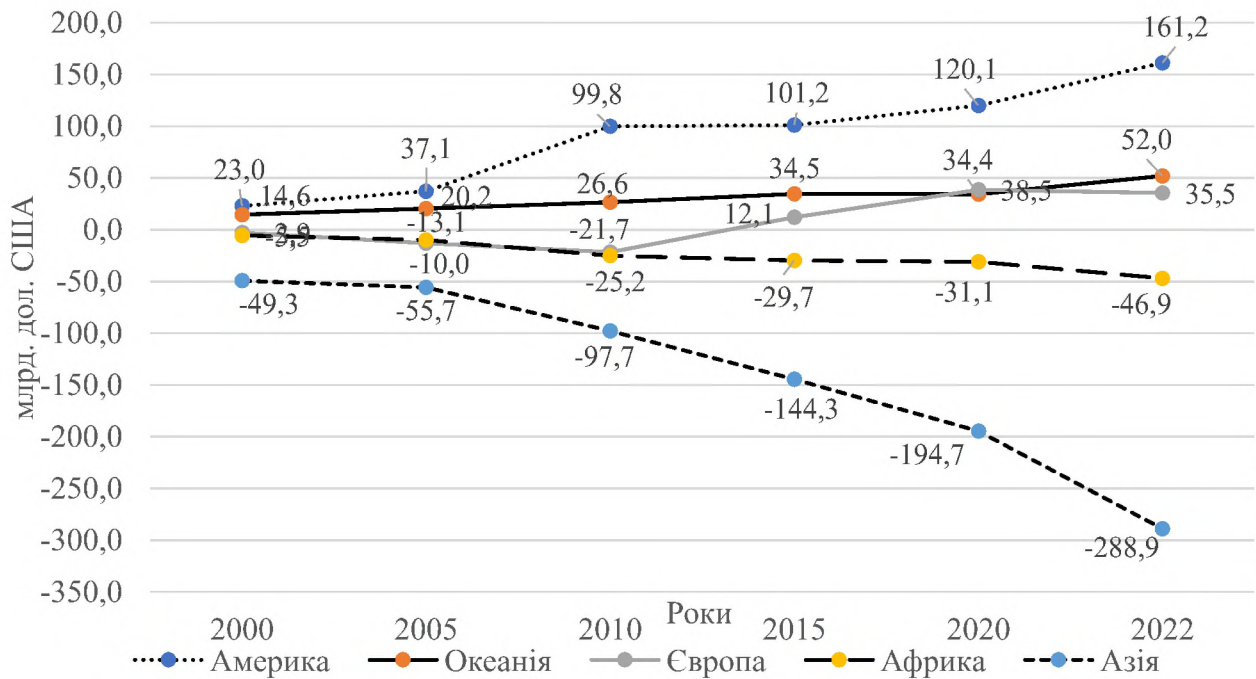

Рис. 2.11. Чиста торгівля аграрною продукцією за регіонами світу, 2000-2022 рр.

Джерело: побудовано автором за даними ФАО [48]

Африка, навпаки, протягом всього періоду залишалася нетто-імпортером продовольства. Це пов'язано з низкою факторів, серед яких: швидке зростання населення; обмежені сільськогосподарські угіддя; нестабільність політичної ситуації.

Європа продемонструвала цікаву динаміку. Протягом більшої частини періоду вона була нетто-імпортером продовольства. Однак, починаючи з 2013 року, ситуація змінилася, і Європа перетворилася на нетто-експортера. Це пов'язано з впровадженням нових технологій та інноваційних підходів, що вплинуло на підвищення врожайності. Зміна харчових звичок європейців, зокрема, збільшення споживання рослинної їжі, також вплинула на структуру виробництва та експорту продовольства. Крім того, Європейський Союз здійснює значні інвестиції в розвиток сільського господарства, що сприяє підвищенню його конкурентоспроможності.

Однак, незважаючи на загальну тенденцію до збільшення експорту

продовольства, у 2020 і 2021 роках Європа знову стала нетто-імпортером. Це було пов'язано з впливом пандемії COVID-19, яка порушила глобальні ланцюги постачання і призвела до тимчасового дефіциту деяких продуктів. Крім того, у 2022 році чиста торгівля продовольством в Європі скоротилася на 35%, що свідчить про певну нестабільність на європейському продовольчому ринку.

Таблиця 2.4

Імпорт продовольства в світі за континентами, 2022 р. млн дол. США

	Регіони світу					
	Світ	Африка	Америка	Азія	Європа	Океанія
Фрукти та овочі	334227	8204	77420	101918	143149	3536
Крупи та продукти їх переробки	305510	40964	58018	119898	83205	3425
М'ясо та м'ясні продукти	190490	5530	31981	81043	70277	1659
Жири та олії	166846	15527	25151	75126	49709	1333
Напої	136684	3554	44784	28338	56830	3178
Молочні продукти та яйця	111433	6473	11314	32819	59166	1662
Цукор та мед	65008	9212	12315	24 457	18072	954
Інші продукти харчування	398855	14042	67 232	160157	150851	6574
Аквакультури	181129	5890	40744	61045	71269	2181
Всі продукти харчування	1890182	109394	368958	684801	702527	24502

Джерело: розраховано автором за даними ФАО [48]

Як свідчать дані таблиці 2.4 Європа у 2022 році виявилася найбільшим імпортером фруктів та овочів (143 млрд дол. США), одночасно експортуючи значні обсяги зернових (117 млрд дол. США). Азія домінувала в імпорті зернових, жирів та олій, м'яса та м'ясних продуктів, а також цукру. Водночас Європа була основним імпортером напоїв, молочних продуктів, яєць, продуктів з водних тварин та фруктів і овочів. Загалом, Європа була лідером з експорту більшості товарних груп, за винятком жирів та олій (тут лідирувала Азія) та цукру і меду (лідером була Америка).

Найбільшими нетто-експортерами продовольства у 2022 році стали Бразилія (+105 млрд дол. США), Аргентина (+34 млрд дол. США) та Індонезія (+28 млрд дол. США). Основні експортні товари цих країн: соєві боби (Бразилія), зернові (Аргентина) та жири і олії (Індонезія).

Найбільші нетто-імпортери: Китай (-163 млрд дол. США), Японія (-61 млрд дол. США) та США (-47 млрд дол. США). Структура імпорту суттєво відрізняється: Китай та Японія переважно імпортують м'ясо, а США – фрукти та

ОВОЧІ.

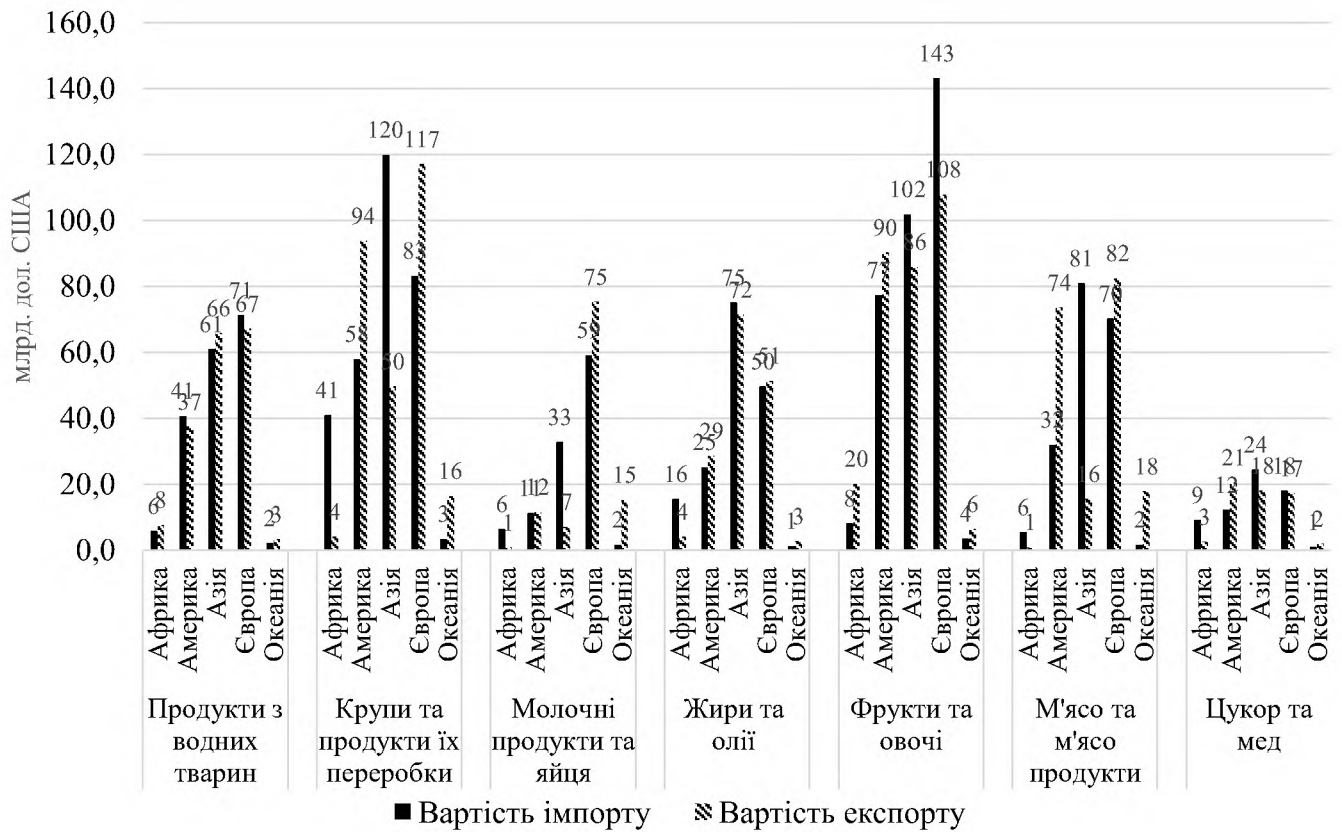

Рис. 2.12. Імпорт та експорт продовольства за основними групами та регіонами світу, 2022 р.,

Джерело: побудовано автором за даними ФАО [48]

У 2022 році глобальний експорт зернових досяг рекордних 503 млн т, що на 93% більше, ніж у 2000 році. Кукурудза стала безумовним лідером серед експортованих зернових культур, займаючи 42% загального обсягу (рис. 2.13). Пшениця та рис посіли друге і третє місце відповідно, разом з кукурудзою забезпечивши 90% світового експорту зернових. Зростання експорту кукурудзи було найдинамічнішим, перевищивши темпи зростання експорту пшениці та рису на 16 і 18 % відповідно. Географія експорту зернових характеризується концентрацією в кількох ключових країнах-експортерах, тоді як імпорт розподілений більш рівномірно.

У 2022 році світовий ринок зернових демонстрував високу концентрацію експорту в руках кількох ключових країн. Трійка найбільших експортерів контролювала значну частку світового експорту: 66% для кукурудзи, 63% для рису та 37% для пшениці. На відміну від цього, структура імпорту цих культур

була більш диверсифікованою, оскільки частка трьох найбільших імпортерів коливалася в межах 16-28%. Ця диспропорція свідчить про те, що виробництво зернових часто зосереджено в кількох регіонах з оптимальними кліматичними умовами, тоді як споживання розподілене більш рівномірно по всьому світу.

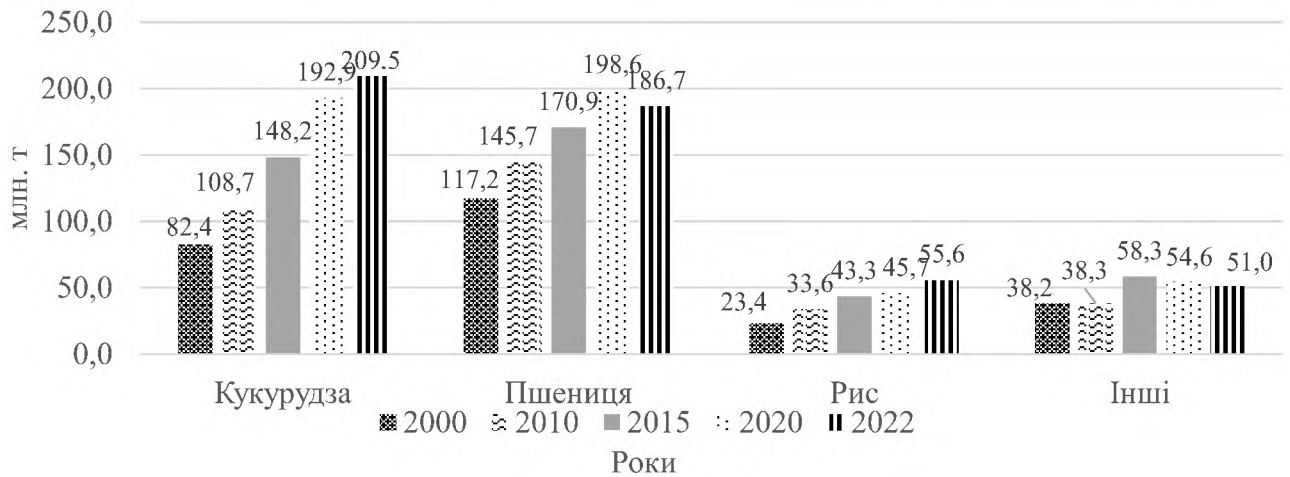

Рис. 2.13. Динаміка світового експорту зернових за основними товарними позиціями, 2000-2022 рр., млн т

Джерело: побудовано автором за даними ФАО [48]

Світовий ринок зернових характеризується значною диференціацією за видами культур та регіонами. США, Бразилія та Аргентина є безумовними лідерами в експорті кукурудзи, задовольняючи потреби таких великих імпортерів, як Китай, Японія та Мексика. Пшеничний ринок очолюють США, Австралія та Франція, а основними покупцями є Туреччина, Індонезія та Китай. Ринок рису домінують Індія, Таїланд та В'єтнам, а найбільшими імпортерами є Китай, Філіппіни та Ірак. Ці торгові потоки значною мірою визначаються кліматичними умовами, площею сільськогосподарських угідь, а також внутрішньою та зовнішньою політикою країн.

Індекс продовольчих цін ФАО, що відстежує зміни міжнародних цін на п'ять основних товарних груп (зернові, молочні продукти, м'ясо, олії та цукор), з 2000 року демонструє стійку тенденцію до зростання. Особливо значний стрибок цін був зафіксований у період 2007-2008 років, коли світова спільнота зіткнулася з гострою продовольчою кризою.

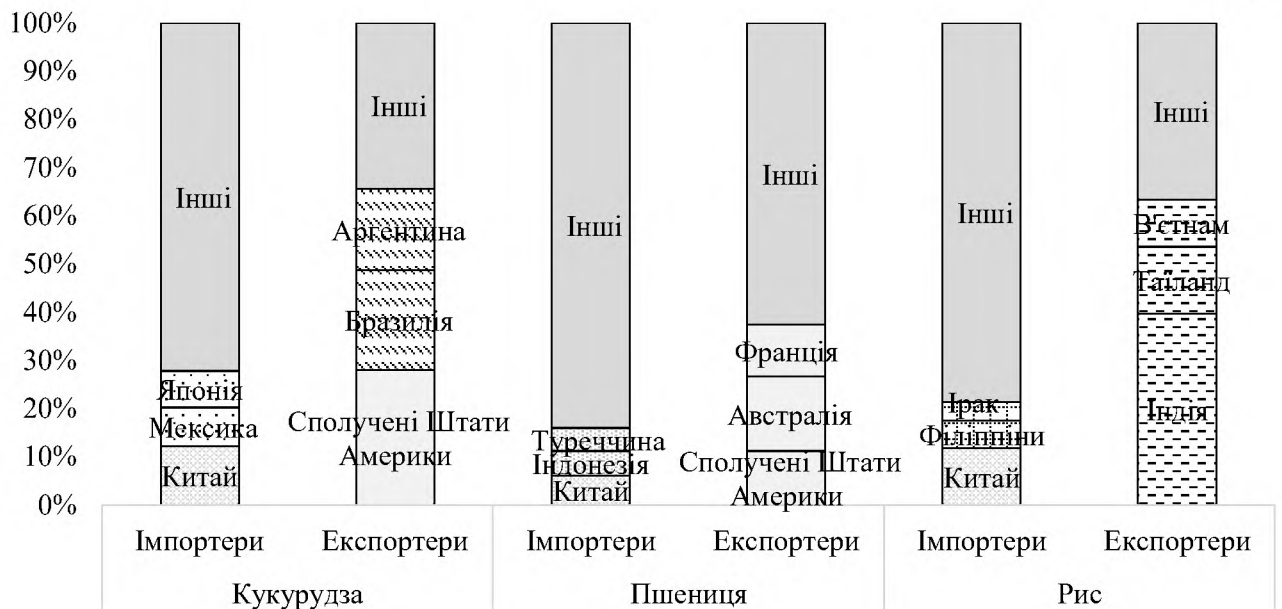

Рис. 2.14. Географія світової торгівлі зерновими культурами, найбільші імпортери та експортери, 2022 р., %

Джерело: побудовано автором за даними ФАО [48]

Повторне зростання цін спостерігалось наприкінці 2010 та на початку 2011 років, що було пов'язано з дефіцитом деяких продуктів харчування. Ці періоди високої волатильності цін свідчать про значний вплив глобальних економічних, політичних та кліматичних факторів на світовий продовольчий ринок.

Рис. 2.15. Індекс продовольчих цін ФАО, світ (2014-2016=100), 2000-2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними ФАО [48]

Індекс продовольчих цін ФАО зазнав значних коливань у період пандемії COVID-19 та після неї. На початковому етапі пандемії індекс знизився через загальну економічну невизначеність. Однак, починаючи з травня 2020 року, він різко зріс, досягнувши історичного максимуму в березні 2022 року. Цей стрімкий підйом був обумовлений комплексом факторів, включаючи порушення глобальних ланцюгів поставок, відновлення економічної активності у 2021 році та, особливо, перебої в експорті зернових та олійних культур з України та росії. Після досягнення піку індекс почав знижуватися, проте залишається на відносно високому рівні порівняно з допандемічним періодом.

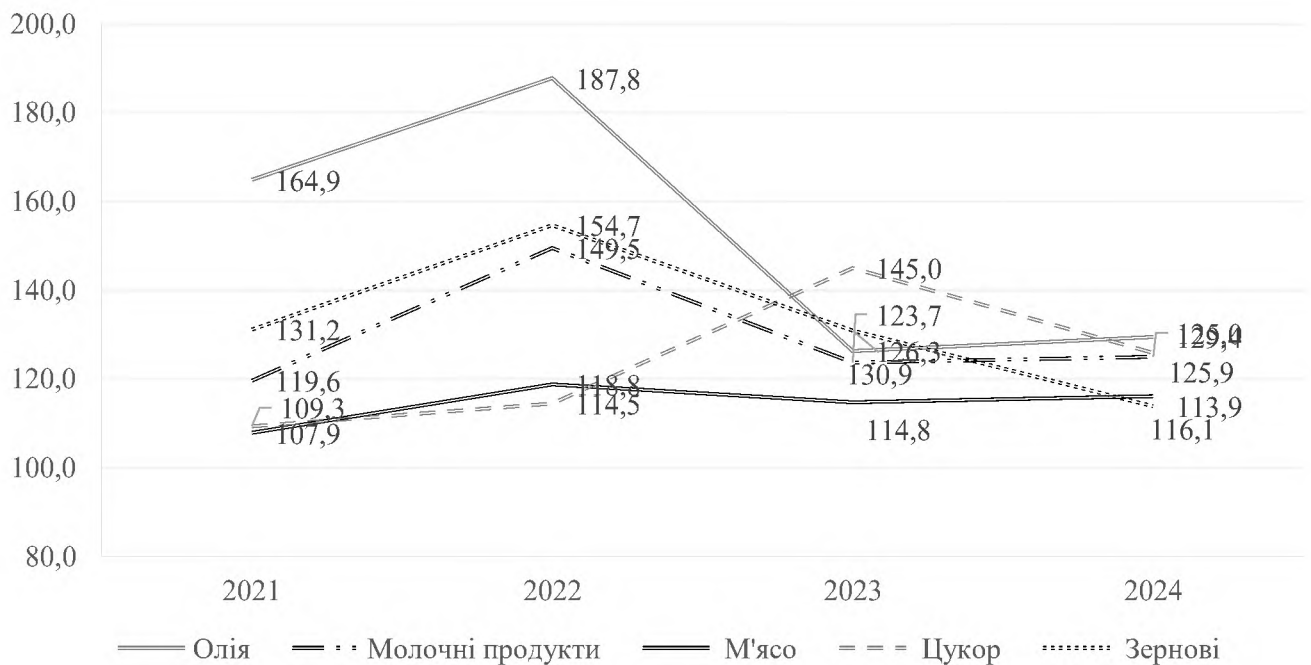

Рис. 2.16. Індекс продовольчих цін на основні групи товарів ФАО, світ (2014-2016=100), 2000-2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними ФАО [48]

Аналіз динаміки індексів цін на різні групи продовольчих товарів свідчить про значну диференціацію їх поведінки. Хоча всі індекси демонстрували зростання з початку 2021 року, темпи та тривалість цього зростання були різними для різних товарних груп. Зокрема, індекси на зернові та олії досягли піку в першій половині 2022 року під впливом російсько-української війни, а потім почали знижуватися. Індекси на м'ясо, цукор та молочні продукти демонстрували більш стійкий тренд до зростання, що може бути пов'язано з

іншими факторами, такими як зростання попиту на м'ясо в країнах з високим рівнем доходу та проблеми з виробництвом молочної продукції в деяких регіонах.

Інфляція споживчих цін на продукти харчування після досягнення пікових значень у грудні 2022 – січні 2023 року демонструє тенденцію до зниження. У більшості регіонів світу спостерігається повернення до рівнів інфляції, порівнянних або навіть нижчих за ті, що були зафіксовані у 2021 році. Це свідчить про поступове відновлення продовольчих ринків після періоду високої волатильності, спричиненої пандемією COVID-19 та геополітичними потрясіннями.

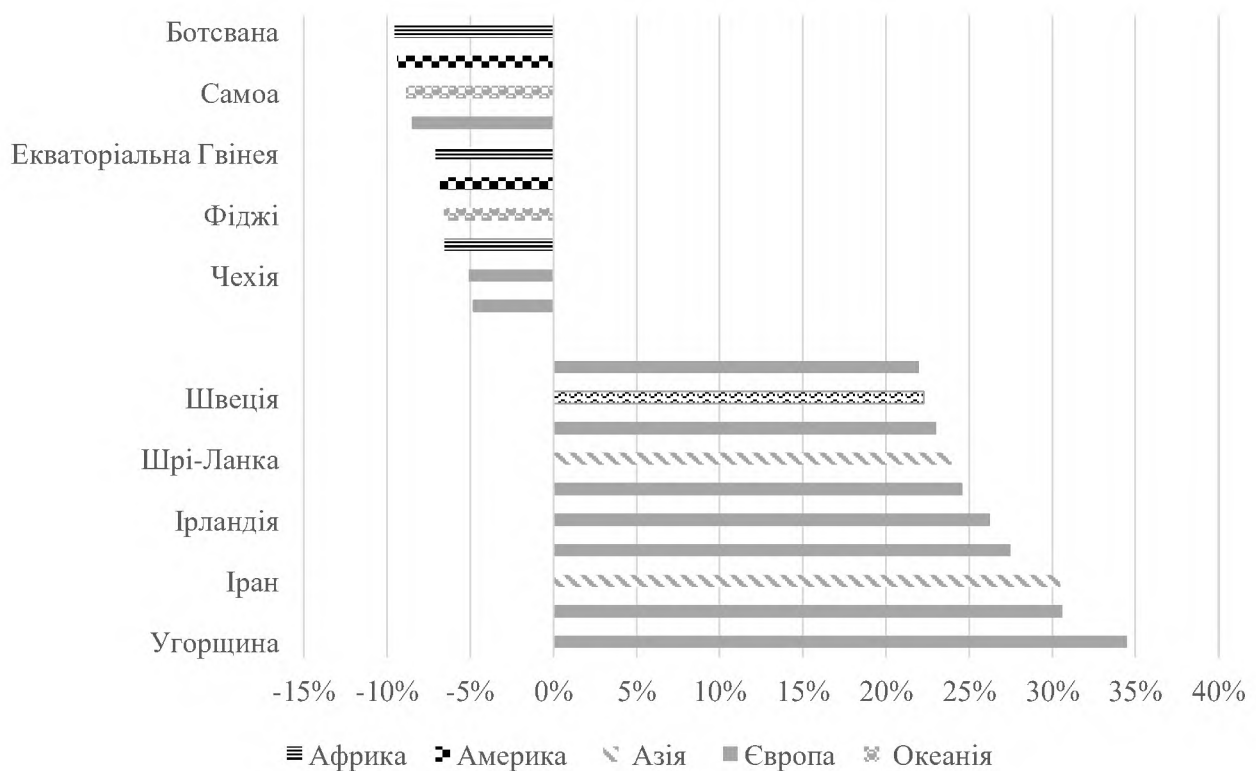

Рис. 2.17. Річні зміни цін, отриманих фермерами: країни з найвищим та найнижчим показниками, 2023 р.

Джерело: побудовано автором за даними ФАО [48]

Динаміка цін на сільськогосподарську продукцію в 2023 році демонструвала значну різноманітність як між країнами, так і між секторами. Так, ціни, отримані сільськогосподарськими виробниками, коливалися від -10% (Ботсвана) до +35% (Угорщина) порівняно з попереднім роком. Найбільше

зростання спостерігалось в Європі та Азії. Така різноманітність обумовлена впливом багатьох факторів, включаючи кліматичні умови, вартість виробництва, структуру ринку та зовнішні шоки.

Глобальна продовольча інфляція зазнала значних коливань протягом останніх років. Після відносної стабільності на рівні близько 2,7% у період з 2018 по 2021 роки, вона різко зросла на початку пандемії COVID-19, досягнувши піку в 14,5% у січні 2023 року. Такий стрімкий підйом був обумовлений поєднанням кількох факторів, включаючи зростання попиту на тлі відновлення економіки після пандемії та перебої в ланцюгах постачання, посилювалися війною в Україні. Однак, завдяки заходам центральних банків, спрямованим на стримування інфляції, та поступовим покращенням у глобальних ланцюгах постачання, продовольча інфляція почала знижуватися і досягла 1,8% у червні 2024 року.

Отже, в цілому тенденції розвитку агропродовольчого ринку свідчать про зростання взаємозалежності національних ринків, посилення міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією. Збільшення населення планети та зростання середнього класу в країнах, що розвиваються, призводять до постійного зростання попиту на продовольство. Економічні кризи, кліматичні зміни, пандемії та геополітичні конфлікти суттєво впливають на стабільність світових продовольчих ринків.

Висновок до розділу 2

1. Глобальне сільське господарство переживає період трансформації, характеризується зростанням виробництва, зміною структури і географії виробництва. Азія стала домінуючим регіоном, а Африка демонструє найбільш динамічне зростання. Незважаючи на глобальні виклики, такі як пандемія COVID-19 та геополітичні конфлікти, сектор продовжує розвиватися, хоча і зі зниженням темпів. Зростання виробництва обумовлене як збільшенням площі сільськогосподарських угідь, так і підвищенням продуктивності. Важливу роль у розвитку сільського господарства відіграють інвестиції та державна підтримка.

2. Аналіз світового ринку продовольства за період з 2000 по 2022 роки дозволяє виявити ряд важливих тенденцій. Зростання глобальної торгівлі, зміна структури споживання та підвищення попиту на здорову їжу призвели до зміни структури експорту. Азія та Америка є ключовими гравцями на світовому ринку, демонструючи різні моделі розвитку. Геополітичні події та кліматичні зміни суттєво впливають на стабільність світових продовольчих ринків. Хоча спостерігається загальна тенденція до зростання цін на продовольство, динаміка цін на різні товарні групи відрізняється.

3. Аналіз даних за 2022 рік підтверджує високу ступінь спеціалізації та взаємозалежності країн у світовій торгівлі продовольством. Європа, незважаючи на значний імпорт фруктів та овочів, залишається лідером з експорту багатьох інших товарних груп, таких як зернові, м'ясо та молочні продукти. Це свідчить про розвинену агропромисловість регіону та високу якість європейських продуктів харчування. Азія, з великою чисельністю населенням та швидким економічним зростанням, є основним імпортером багатьох продуктів харчування, особливо зернових, м'яса та олій. Це пов'язано з недостатністю власних виробничих потужностей для задоволення внутрішнього попиту. Латинська Америка, представлена Бразилією та Аргентиною, є важливим експортером сільськогосподарської продукції, зокрема сої та зернових. США, незважаючи на значний внутрішній ринок, також є великим експортером продовольства, особливо фруктів та овочів. Це пов'язано з високим рівнем технологій у сільському господарстві та ефективною логістикою.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

3.1. Основні напрями розвитку світового агропродовольчого ринку

Світова торгівля сільськогосподарською продукцією зазнала значних змін за останні десятиліття. Після періоду бурхливого зростання, пов'язаного з лібералізацією торгівлі та глобалізацією, темпи зростання експорту сільськогосподарської продукції сповільнилися. Незважаючи на це, прогнози свідчать про стабільне зростання цього сектору в найближчі роки. Зміни в структурі світової торгівлі сільськогосподарською продукцією обумовлені рядом факторів, включаючи зростання попиту на органічні продукти, зміну кліматичних умов та посилення вимог до продовольчої безпеки.

Основним драйвером зростання світового споживання сільськогосподарської продукції в наступне десятиліття стануть країни з низьким та середнім рівнем доходу. Зростання населення, підвищення доходів та зміна харчових звичок у цих країнах призведуть до значного збільшення попиту на продовольство. Очікується, що майже 94% додаткового споживання припаде саме на ці регіони. Така тенденція обумовлена, зокрема, швидкою урбанізацією, зростанням середнього класу та зміною структури споживання на користь більш оброблених продуктів.

Структура світового споживання сільськогосподарської продукції зазнає значних змін. Хоча Китай протягом останнього десятиліття був основним драйвером зростання, його роль поступово зменшується через стабілізацію темпів зростання населення та доходів. Натомість, Індія та країни Південно-Східної Азії стають ключовими гравцями на світовому ринку. Зростання їхнього міського населення та підвищення добробуту стимулюють попит на більш різноманітну і якісну продукцію. Крім того, країни Африки на південь від Сахари також роблять значний внесок у зростання світового споживання завдяки стрімкому зростанню населення.

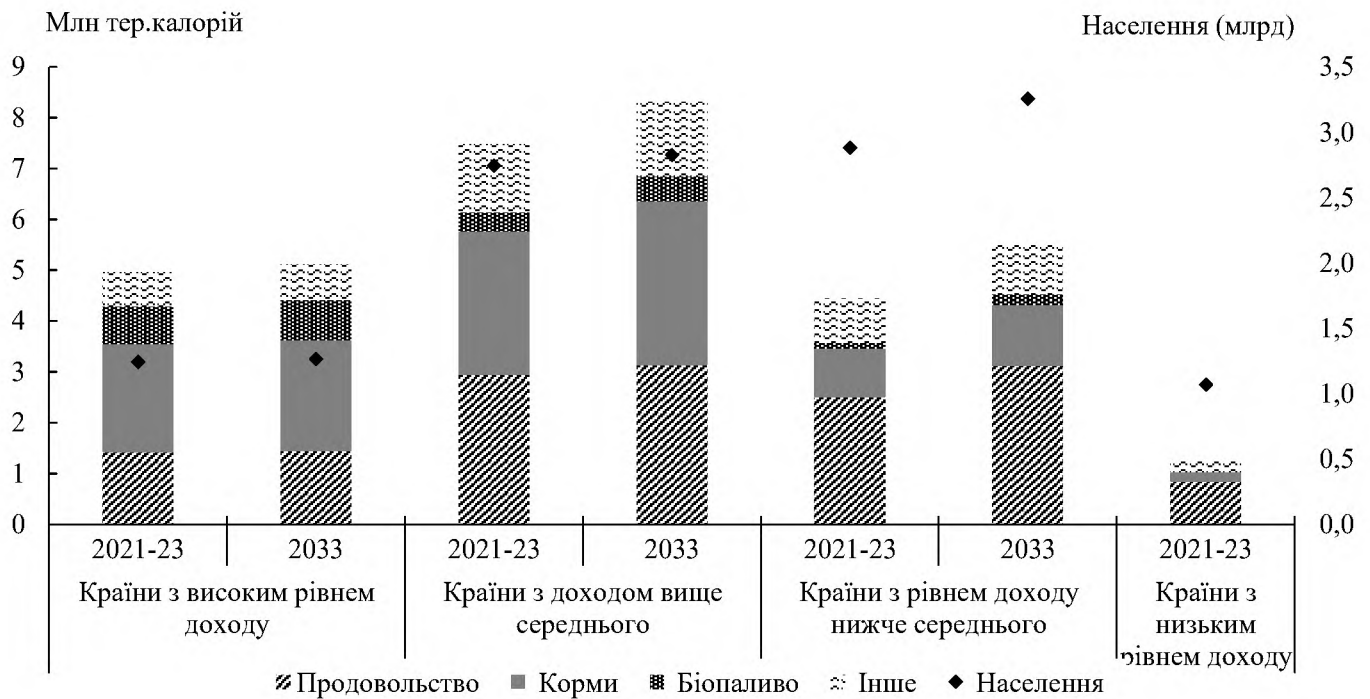

Рис. 3.1. Прогноз використання сільськогосподарської продукції за видами та регіонами, 2033 р.

Джерело: побудовано автором за даними ОЕСР [51]

За прогнозами, на Південну та Південно-Східну Азію припадатиме близько 40% додаткового світового споживання, причому половина цієї частки припадає на Індію. Зростаюче і все більш заможне населення формує попит на сільськогосподарську продукцію в цих регіонах, де змінюються моделі харчування. Помітною зміною в поточному прогнозі є зменшення ролі Китаю і збільшення ролі Індії та країн Південно-Східної Азії. Хоча за попереднє десятиліття Китай забезпечив 28% зростання світового споживання, його частка додаткового попиту в наступному десятилітті, як очікується, знизиться до 12%, що пояснюється не лише зменшенням чисельності населення, але й повільнішим зростанням доходів. Це контрастує зі стрімкою зміною структури харчування, що спостерігалася в попередньому десятилітті, коли країна переживала значне економічне зростання. Очікується, що на Індію та країни Південно-Східної Азії припадатиме 31% світового зростання споживання до 2033 року, що зумовлено зростанням їхнього міського населення та підвищенням добробуту.

Серед регіонів з переважно низьким рівнем доходу країни Африки на

південь від Сахари, за прогнозами, зроблять значний внесок у частку додаткового світового споживання (18%), насамперед завдяки попиту на продовольство, зумовленому зростанням чисельності населення.

Очікується, що регіон Латинської Америки і Карибського басейну, який є важливим виробником м'яса і біопалива, також значну частку додаткового попиту, переважно як сировину для непродовольчих потреб.

Сільськогосподарська продукція знаходить різноманітне застосування. Найбільша частка, а саме 42%, використовується безпосередньо для харчування людей. Ще третина всього обсягу сільгосппродукції йде на корми для тварин, що пояснюється зростаючим попитом на продукти тваринного походження. Біопаливо також є значним споживачем сільськогосподарської сировини, на його частку припадає близько 7% від загального обсягу. Решта продукції втрачається під час виробництва та переробки або використовується як сировина для інших галузей промисловості.

Прогнозується, що на продовольче споживання припадатиме 46% додаткового світового попиту на сільськогосподарські товари, що значною мірою пов'язано зі зростанням населення в країнах Африки на південь від Сахари, Південно-Східної Азії та Індії, де також швидко зростає урбанізація. Використання кормів становитиме приблизно третину додаткового споживання завдяки очікуваному розвитку тваринницького сектору. У той час як продовольче використання зернових культур на глобальному рівні зростатиме швидше, ніж використання на корми. В країнах із середнім та високим рівнем доходу використання рослинницької продукції на кормові цілі, за прогнозами, зростатиме швидше, ніж використання в їжу, оскільки очікується, що вищий попит на тваринний білок стимулюватиме більший попит на корми для підтримки виробництва. Ця тенденція особливо помітна в країнах з доходами вище середнього, де більше половини додаткового попиту на корми. З іншого боку, прогнозується, що в країнах з низьким рівнем доходу зростання споживання продуктів харчування перевищить зростання споживання кормів, оскільки зростання населення зумовлює вищий попит на основні продукти харчування. Глобальне використання біопалива також зростатиме, збільшивши

свою частку в загальному використанні на 0,5% до 2033 року.

Зростання виробництва продовжує підтримуватися переважно завдяки підвищенню врожайності в країнах з низьким та середнім рівнем доходу. Протягом наступних десяти років вартість світового сільськогосподарського виробництва, за прогнозами, зростатиме на 1,1% щорічно. Очікується, що тваринництво буде лідирувати в цьому зростанні (1,3% на рік), що буде зумовлено завдяки очікуваному збільшенню виручки від реалізації продукції. Виробництво риби, як очікується, зростатиме на 1,1% в той час як виробництво продукції рослинництва зростатиме на 1,0% на рік.

Очікується, що країни з середнім та низьким рівнем доходу залишатимуться основними регіонами глобальної сільськогосподарської експансії (рис. 3.2), на які припадатиме майже 80% світового сільськогосподарського виробництва до кінця прогнозованого періоду.

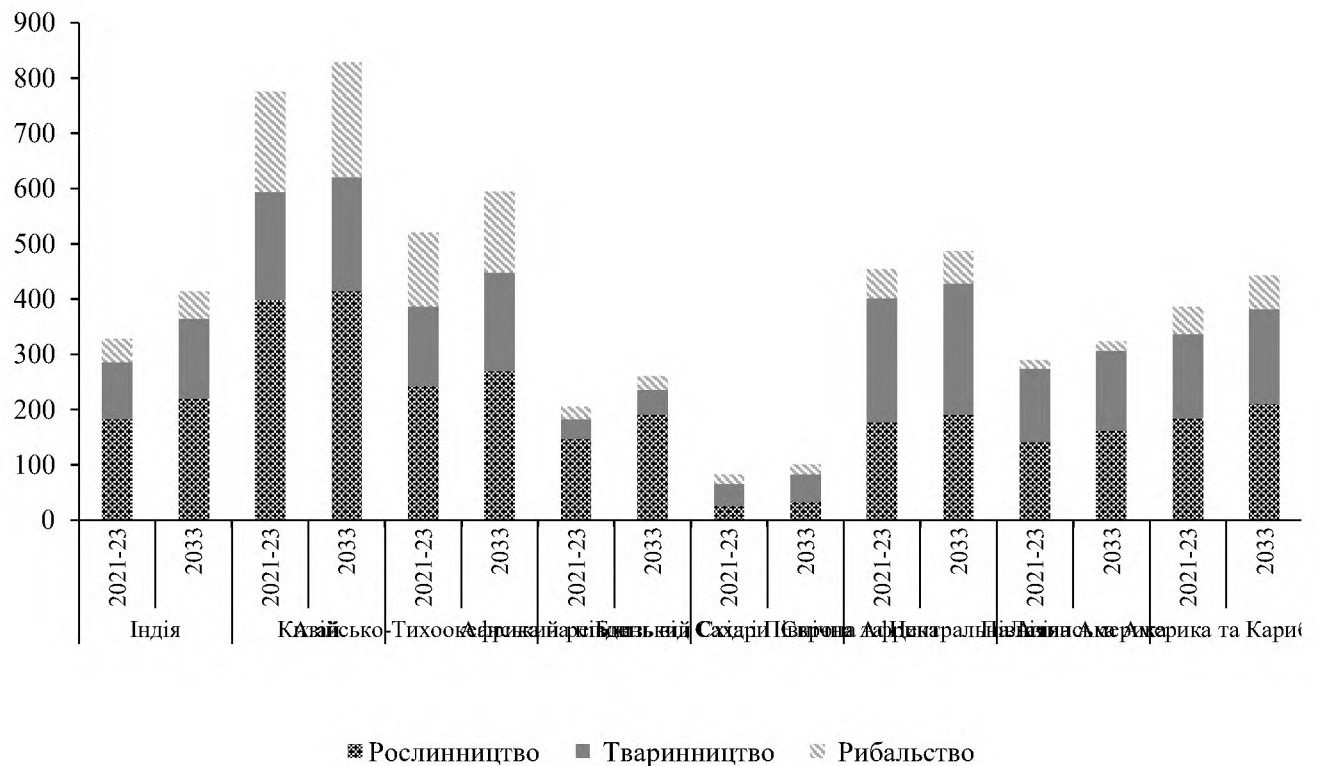

Рис. 3.2. Прогноз тенденцій світового сільськогосподарського виробництва, 2033 р., млрд дол. США

Джерело: побудовано автором за даними ОЕСР [51]

Прогнозується, що частка Китаю зменшиться як у рослинництві, так і у тваринництві, але збільшиться в рибному господарстві. І навпаки, очікується, що Індія матиме більшу частку як у тваринництві, так і в рослинництві. Найбільш значне зростання виробництва сільськогосподарської продукції очікується в країнах Африки на південь від Сахари, Близького Сходу та Північної Африки. Незважаючи на низьку початкову базу, ці регіони демонструватимуть високі темпи зростання, особливо в галузі тваринництва. Зокрема, в Африці на південь від Сахари лідером буде молочне скотарство, а на Близькому Сході та в Північній Африці – птахівництво. В інших регіонах, таких як Європа та Центральна Азія, зростання буде більш помірним і відбуватиметься за рахунок підвищення продуктивності на одиницю площі.

У майбутньому зростання світового виробництва сільськогосподарської продукції буде все більше залежати від підвищення врожайності. Особливо це стосується країн із середнім і низьким рівнем доходу, де очікується, що 80% приросту виробництва рослинництва буде забезпечено за рахунок інтенсифікації виробництва. Хоча тваринництво також зростатиме, темпи цього зростання будуть більш помірними через зменшення стимулів та уповільнення темпів підвищення ефективності.

Міжнародна торгівля сільськогосподарською продукцією відіграє незамінну роль у забезпеченні стабільності глобальних продовольчих систем. Незважаючи на деяке уповільнення темпів зростання експорту в останні роки, частка торгівлі в загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції продовжує зростати. Це свідчить про те, що країни все більше спеціалізуються на виробництві певних видів продукції, а міжнародна торгівля дозволяє ефективно розподіляти ресурси та задовольняти різноманітні потреби споживачів у всьому світі. Збільшення частки торгівлі з 15% у 2000 році до 23% у 2021-2023 роках підтверджує цю тенденцію. Така інтеграція світових ринків дозволяє не лише забезпечити продовольчу безпеку, але й стимулювати інновації в сільському господарстві та харчовій промисловості.

Однак існують значні відмінності у важливості торгівлі для різних сировинних товарів. Для багатьох сільськогосподарських товарів більша частина

виробництва використовується всередині країни. Для деяких товарів торгівля може становити від третини до більш ніж половини світового виробництва. Це стосується цукру, бавовни, рослинних олій, сої та сухого молока, які або затребувані для подальшої переробки, або виробляються на висококонцентрованих ринках.

Протягом наступного десятиліття частка продукції, що експортується, для більшості товарів, що розглядаються в Прогнозі, суттєво не зміниться, але деякі з них зазнають певних змін у структурі торгівлі. Співвідношення експорту рослинних олій, риби та біодизеля, за прогнозами, зменшиться, що відображає зростання внутрішнього споживання.

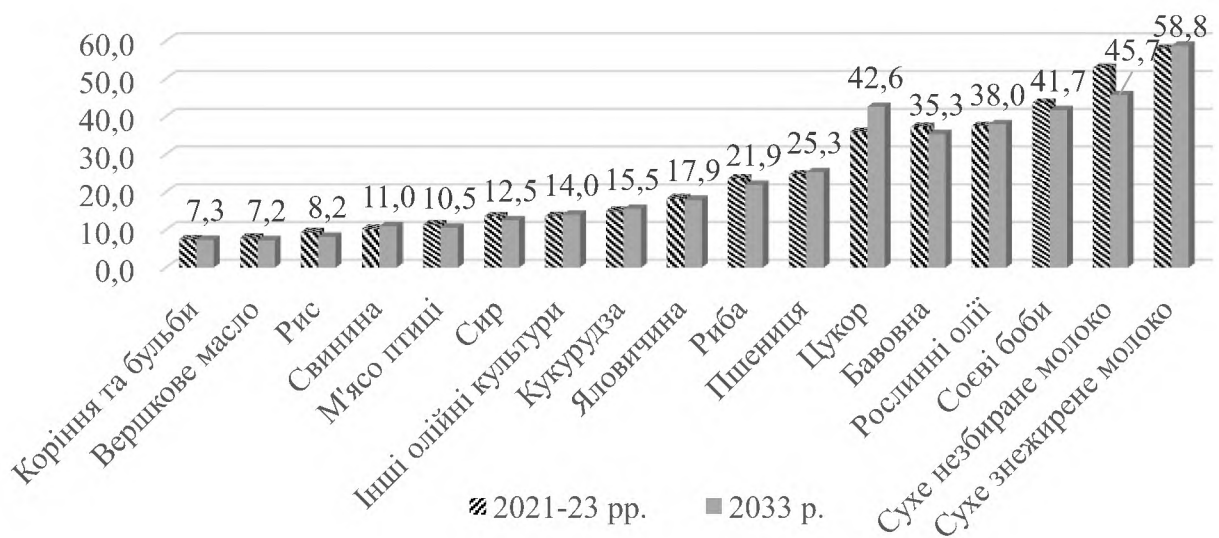

Рис. 3.3. Прогноз світового експорту аграрної продукції у відсотках від виробництва, 2033 р.

Джерело: побудовано автором за даними ОЕСР [51]

Латинська Америка, особливо Бразилія, продовжує зміцнювати свої позиції як провідного світового експортера сільськогосподарської продукції. Сприятливі кліматичні умови, великі площі сільськогосподарських угідь та розвинена інфраструктура дозволяють Бразилії виробляти великі обсяги сої, кукурудзи, цукру та інших культур. Північна Америка, незважаючи на зростання внутрішнього споживання, також залишається одним з найбільших експортерів сільськогосподарської продукції. Східна Європа та Центральна Азія

демонструють позитивну динаміку завдяки проведенню реформ в аграрному секторі та зростанню інвестицій.

Регіональні відмінності у динаміці імпорту сільськогосподарської продукції є значними. У той час як Азія, зокрема Китай, була основним драйвером зростання попиту в минулому, в майбутньому все більшу роль відіграватимуть інші регіони. Близький Схід і Північна Африка, наприклад, очікують значного зростання імпорту через обмеженість водних ресурсів та зростання населення. Країни Африки на південь від Сахари також зіштовхуються з проблемою забезпечення продовольчої безпеки, що призводить до збільшення обсягів імпорту основних продовольчих товарів.

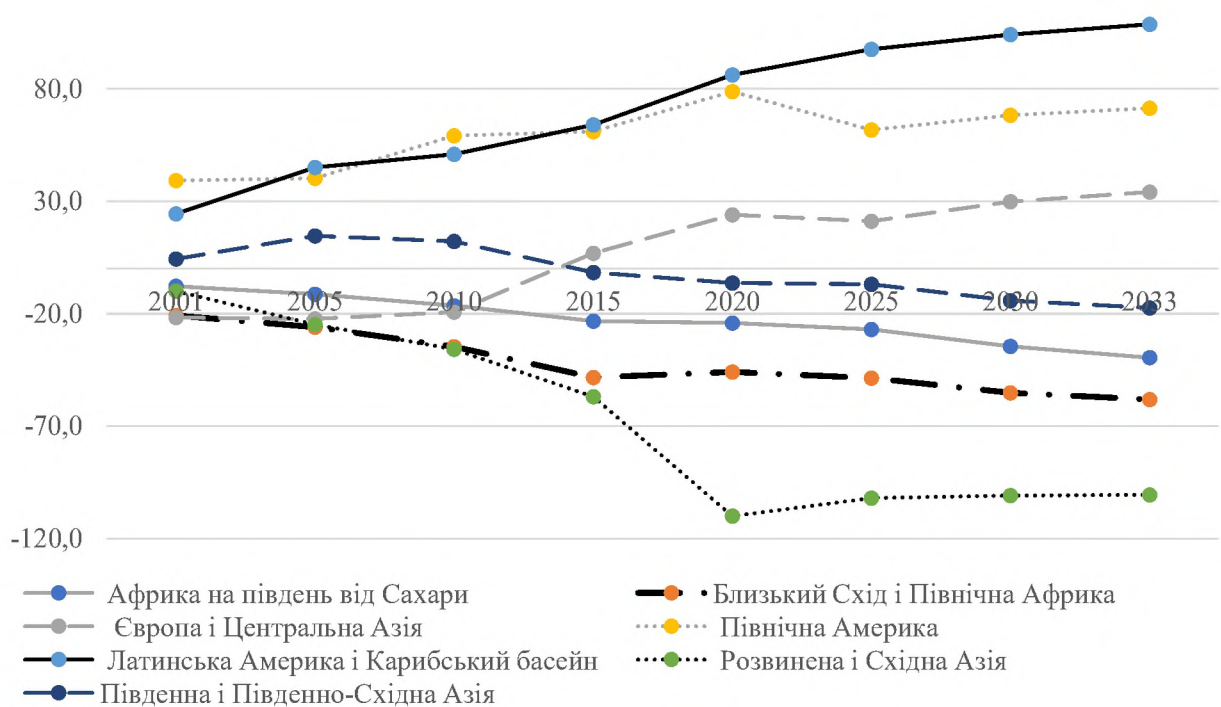

Рис. 3.4. Прогноз чистої торгівлі основними сільськогосподарськими товарами за регіонами, в постійних цінах, млрд дол. США, 2025-2033 рр.

Джерело: побудовано автором за даними ОЕСР [51]

Міжнародна торгівля сільськогосподарською продукцією відіграє вирішальну роль у підвищенні стійкості глобальних, регіональних та національних продовольчих систем. Забезпечуючи ефективний обмін продукцією з регіонів з оптимальним виробничим потенціалом до регіонів, що потребують переробки або споживання, торгівля слугує життєво важливим

механізмом диверсифікації джерел продовольства та пом'якшення наслідків впливу локальних потрясінь, таких як неврожаї або екстремальні погодні явища.

Екстремальні погодні явища, такі як спека, посухи, повені та шторми, мають руйнівний вплив на сільське господарство. Зміна клімату робить ці явища частішими і сильнішими. Оскільки сільське господарство значною мірою залежить від погодних умов, зміна клімату вже спричиняє такі негативні наслідки, як підвищення температури, непередбачувані опади та збільшення кількості шкідників. Ці екстремальні явища не тільки завдають безпосередньої шкоди врожаю, але й порушують сільськогосподарські практики, створюючи тиск на підвищення продуктивності.

Торгівля відіграє вирішальну роль у пом'якшенні цих ризиків, дозволяючи фермерам отримати доступ до ресурсів з інших регіонів, на які не впливають екстремальні погодні умови, забезпечуючи більш стабільне постачання продовольства, незважаючи на виклики, спричинені зміною клімату. Аналогічно, споживачі отримують вигоду від підтримання стабільних поставок продовольства та цін на нього коли торгівля дозволяє компенсувати дефіцит продовольства на місцевому рівні.

Світові ціни на сільськогосподарську продукцію за останні кілька років зазнали значних коливань під впливом низки глобальних подій. Пандемія COVID-19, війна в Україні та екстремальні погодні умови порушили ланцюги постачання, призвели до зростання цін на енергоносії та добрива, що, в свою чергу, спричинило значне зростання цін на сільськогосподарську продукцію. Хоча в найближчій перспективі очікується деяке зниження цін у зв'язку зі зменшенням гостроти цих проблем, у середньостроковій перспективі ціни, ймовірно, повернуться до довгострокової тенденції до зниження, зумовленої зростанням продуктивності та покращенням технологій у сільському господарстві.

Незважаючи на використання найкращих доступних даних і моделей, прогнози цін на сільськогосподарську продукцію завжди мають обмежений характер. Це пов'язано з тим, що сільське господарство є галуззю, яка сильно залежить від природних факторів, а також від політичних рішень та глобальних

економічних процесів. Зміна цих факторів може призвести до значних відхилень фактичних цін від прогнозних.

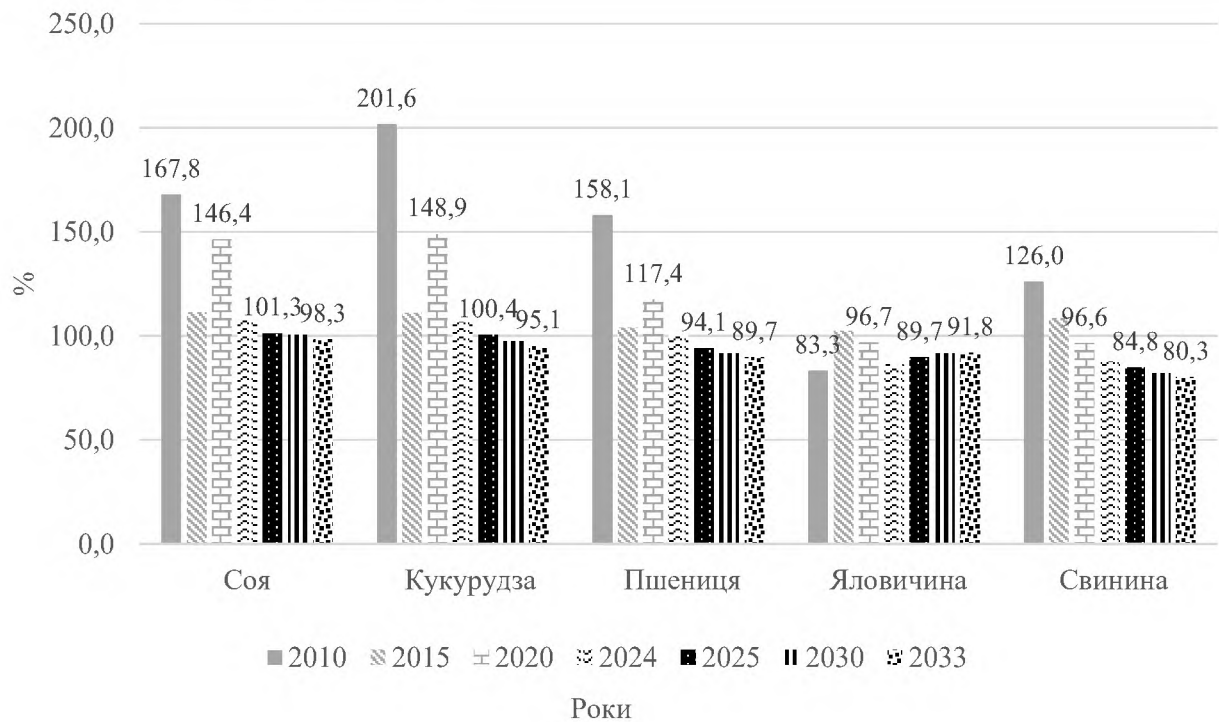

Рис. 3.5. Довгострокова динаміка цін на сировинні товари, прогнози розвитку 2025-2033 рр.

Джерело: побудовано автором за даними ОЕСР [51]

Отже, світові ціни на сільськогосподарську продукцію останніх років характеризуються значною волатильністю, зумовленою низкою глобальних потрясінь. Пандемія COVID-19, російсько-українська війна та екстремальні погодні явища стали основними драйверами зростання цін на продовольство. Ці події порушили глобальні ланцюги постачання, призвели до дефіциту деяких товарів та спричинили значне зростання витрат на виробництво.

Проте, незважаючи на короткострокові коливання, довгострокова тенденція цін на сільськогосподарську продукцію, за прогнозами, буде спрямована вниз. Цей тренд обумовлений постійним зростанням продуктивності сільського господарства завдяки впровадженню нових технологій та наукових розробок. Крім того, збільшення виробничих потужностей у багатьох країнах світу також сприятиме стабілізації цін.

3.2. Зовнішньо-економічна діяльність підприємств агробізнесу України та перспективи їх розвитку

Українське сільське господарство пережило значну трансформацію за останнє десятиліття, перетворившись на одну з рушійних сил національної економіки. Угода про асоціацію з ЄС відкрила нові можливості для експорту української агропродукції. Однак, розв'язана Росією війна стала серйозним випробуванням для аграрного сектору. Війна порушила виробничі процеси, знищила інфраструктуру та ускладнила експорт, поставивши під загрозу досягнення, яких було досягнуто за попередні роки.

Продовольча криза, спровокована російською агресією проти України, стала одним із найгостріших викликів сучасності. Знищення українських сільськогосподарських угідь, руйнування інфраструктури та блокування морських портів призвели до значного скорочення виробництва та експорту зернових культур, що, в свою чергу, дестабілізувало світові продовольчі ринки.

Прогнози щодо втрат українського врожаю є вкрай тривожними. Згідно з оцінками Міністерства оборони Великої Британії, обсяг зібраного врожаю зернових в Україні у 2022 році міг скоротитися майже на 20% порівняно з попереднім роком. Це означає, що світовий ринок втратив одного з ключових постачальників зерна, що неминуче призвело до зростання цін на продовольство.

Незважаючи на лідерство Китаю та Індії за обсягами вирощування пшениці (відповідно 135 млн. та 108 млн. т у середньому за останні три роки), ці країни не є значними експортерами зерна (табл. 3.1). Це пов'язано з тим, що їхнє внутрішнє споживання пшениці дорівнює або перевищує обсяги виробництва, що робить їх нетто-імпортерами. Таким чином, їхній вплив на забезпечення глобальної продовольчої безпеки є обмеженим.

Україна є одним із ключових гравців на світовому ринку зерна. Завдяки родючим ґрунтам та сприятливим кліматичним умовам, наша країна стала значним експортером фуражного зерна, забезпечуючи від 11 до 16% світового попиту. Особливо важлива роль України у постачанні кукурудзи на світовий ринок, де наша країна входить до числа лідерів, експортуючи близько 12-16%

загального обсягу. Цей факт підкреслює стратегічне значення України для глобальної продовольчої безпеки.

Таблиця 3.1

Світове виробництво та експорт пшениці, млн т, 2019-2022 м.р.

Країна	Маркетингові роки			2021/2022 м.р. до 2019/2020 м.р., %
	2019/2020	2020/2021	2021/2022	
Виробництво				
Аргентина	19,8	17,6	22,2	112,1
Австралія	14,5	33,3	36,3	250,3
ЄС	138,8	126,7	138,4	99,7
росія	73,6	85,4	75,2	102,2
США	52,6	49,8	44,8	85,2
Україна	29,2	25,4	33,0	113,0
Світове виробництво	762,4	776,3	779,3	102,2
Частка України у світовому, %	3,8	3,3	4,2	0,4
Експорт				
Аргентина	13,6	9,6	16,0	117,6
Австралія	10,1	19,7	27,0	267,3
ЄС	39,8	29,7	31,0	77,9
росія	34,5	39,1	33,0	95,7
США	26,4	26,7	21,8	82,6
Україна	21,0	16,9	19,0	90,5
Світовий експорт	194,4	198,7	201,6	103,7
Частка України у світовому, %	10,8	8,5	9,4	-1,4

Джерело: розраховано автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства [25]

Війна в Україні мала катастрофічні наслідки для світової продовольчої безпеки. Блокада українських портів та руйнування сільськогосподарської інфраструктури призвели до гострого дефіциту зерна на світовому ринку, що, в свою чергу, спричинило значне зростання цін. Це, безперечно, негативно вплинуло на економіки багатьох країн, особливо тих, які сильно залежать від імпорту зерна.

Таблиця 3.2

Світове виробництво та експорт кукурудзи, млн т, 2019-2022 м.р.

Країна	Маркетингові роки			2021/2022 м.р. до 2019/2020 м.р., %
	2019/2020	2020/2021	2021/2022	
1	2	3	4	5
Виробництво				
Аргентина	51,0	52,0	53,0	103,9
Бразилія	102,0	87,0	116,0	113,7
ЄС	66,7	67,1	70,5	105,7
Індія	28,8	31,6	32,5	112,8
США	346,0	358,4	383,9	111,0

1	2	3	4	5
Україна	35,9	30,3	42,1	117,3
Світове виробництво	1120,1	1125,9	1215,6	108,5
Частка України у світовому, %	3,2	2,7	3,5	0,3
Експорт				
Аргентина	39,9	36,5	42,5	106,5
Бразилія	34,1	27,5	34,0	99,7
ЄС	5,4	3,7	5,2	96,3
Індія	1,1	3,7	3,3	300,0
США	47,0	68,6	63,5	135,1
Україна	28,9	23,9	23,0	79,6
Світове виробництво	175,7	183,7	190,5	108,4
Частка України у світовому, %	16,4	13,0	12,1	-4,3

Джерело: розраховано автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства [25]

Україна є одним із лідерів світового виробництва та експорту соняшнику та соняшникової олії. За останні роки наша країна закріпила за собою звання глобального лідера з виробництва насіння соняшника, забезпечуючи близько 30% світових потреб (табл. 3.3). Крім того, Україна є одним із найбільших виробників та експортерів соняшникової олії. Однак, тривала війна створює серйозну загрозу для українського сільського господарства. Виснаження ґрунтів через інтенсивне вирощування соняшнику та неможливість забезпечити належний догляд за землями можуть призвести до зниження врожаїв та скорочення експорту, що матиме негативні наслідки для світового ринку олійних культур.

Таблиця 3.3

Головні виробники насіння соняшнику та олії, млн т, 2021/2022 м.р.

Країна	Обсяги виробництва
Обсяги виробництва насіння соняшнику	
Україна	17,5
росія	15,5
ЄС	10,4
Аргентина	3,4
Туреччина	1,8
Обсяги експорту соняшникової олії	
Україна	6,7
росія	3,8
Туреччина	0,8
Аргентина	0,6

Джерело: офіційний сайт Державної служби статистики України [24]

Незважаючи на війну, українські аграрії продовжують забезпечувати

продовольчу безпеку багатьох країн світу. Наші аграрії виробляють високоякісне зерно, олію, цукор та інші продукти, які користуються попитом на світових ринках.

Таблиця 3.4

Динаміка експорту зернових, зернобобових та борошна Україною, тис. т

Показник	Роки		Відхилення (+;-) 2023/2024 МР до 2022/2023 МР
	2022/2023 МР	2023/2024 МР	
Зернові та зернобобові, всього	12344	8721	-3623
пшениця	4679	4399	-280
ячмінь	1046	669	-377
жито	6,2	0,9	-5,3
кукурудза	6574	3531	-3043
Борошно пшеничне, тис. т	32,2	40,4	8,2
Борошно інше	2,7	1,4	-1,3
Борошно разом	34,9	41,8	6,9
Експорт разом (зерно + борошно)	12391	8777	-3614

Джерело: розраховано автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства [25]

Український експорт зернових та зернобобових культур зазнав певних змін у 2023/2024 маркетинговому році порівняно з попереднім. За даними табл. 3.5, спостерігається загальна тенденція до зниження експорту таких культур, як пшениця (на 280 тис. т), ячмінь (на 377 тис. т), жито (на 5,3 тис. т) та кукурудза (на 3043 тис. т). Хоча експорт пшеничного борошна зріс на 8,2 тис. т, це не компенсувало загального спаду.

Зміни в структурі експорту агропродукції, відображені в таблиці 3.5, пояснюються, зокрема, впливом воєнного стану. Багато агрокомпаній, зосереджених раніше в Києві (42,5% експорту у 2021 році), були змушені релокуватися у західні та центральні області. Це призвело до зростання частки цих регіонів в експорті. Зокрема, західний регіон збільшив свою частку на 4,8 в.п. у 2022 році та ще на 6,4 в.п. у 2023 році.

Аналіз структури експорту агропродукції по регіонах України за 2021-2023 роки демонструє значну динаміку та неоднорідність. Незважаючи на загальне зниження обсягів експорту в 2022-2023 роках, обумовлене військовою агресією РФ, спостерігається диференціація між регіонами. Деякі регіони, зокрема західні,

продемонстрували зростання експорту, адаптувавшись до нових умов. Це свідчить про високу адаптивність аграрного сектора в цих регіонах та їхню здатність шукати нові ринки збуту. Водночас, регіони, розташовані ближче до зони бойових дій, зазнали значних втрат, що призвело до різкого скорочення експорту.

Таблиця 3.5

Структура експорту агропродукції по регіонах України, 2021-2023 рр.

Область	Роки			2023 р. до 2021 р., %	Роки			Відхи- лення (+;-)
	2021	2022	2023		2021	2022	2023	
	Вартість, млн дол. США				Структура, %			
Вінницька	785,3	1317,9	1491,0	189,9	2,8	5,6	6,8	+3,9
Волинська	150,9	387,3	415,6	2,8 р.	0,5	1,7	1,9	+1,3
Дніпропетровська	823,5	874,3	950,4	115,4	3,0	3,7	4,3	+1,3
Донецька	162,7	54,8	12,1	7,4	0,6	0,2	0,1	-0,5
Житомирська	150,5	215,4	182,9	121,5	0,5	0,9	0,8	+0,3
Закарпатська	140,4	491,4	425,6	3,0 р.	0,5	2,1	1,9	+1,4
Запорізька	776,0	361,3	195,7	25,2	2,8	1,5	0,9	-1,9
Івано- Франківська	78,2	119,8	196,5	2,5 р.	0,3	0,5	0,9	+0,6
Київська	1649,0	1482,4	1288,8	78,2	6,0	6,3	5,9	-0,1
Кіровоградська	867,5	787,7	753,4	86,8	3,1	3,4	3,4	+0,3
Луганська	14,1	7,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	-0,1
Львівська	916,6	900,2	1084,4	118,3	3,3	3,8	4,9	+1,6
Миколаївська	2716,9	1452,6	935,3	34,4	9,8	6,2	4,3	-5,6
Одеська	1314,2	2056,6	1558,1	118,6	4,7	8,8	7,1	+2,3
Полтавська	786,3	693,8	813,6	103,5	2,8	3,0	3,7	+0,9
Рівненська	220,8	251,7	267,1	121,0	0,8	1,1	1,2	+0,4
Сумська	605,8	431,8	480,2	79,3	2,2	1,8	2,2	0,0
Тернопільська	328,4	440,9	443,9	135,2	1,2	1,9	2,0	+0,8
Харківська	910,5	513,9	439,9	48,3	3,3	2,2	2,0	-1,3
Херсонська	220,3	47,0	15,6	7,1	0,8	0,2	0,1	-0,7
Хмельницька	604,1	532,4	543,7	90,0	2,2	2,3	2,5	+0,3
Черкаська	809,4	1206,9	1078,9	133,3	2,9	5,2	4,9	+2,0
Чернівецька	28,3	115,9	84,9	3,0 р.	0,1	0,5	0,4	+0,3
Чернігівська	863,8	540,9	717,7	83,1	3,1	2,3	3,3	+0,1
м. Київ	11785,3	8106,0	7625,4	64,7	42,5	34,7	34,7	-7,9
Україна	27708,9	23390	22000,7	79,4	100,0	100,0	100,0	×

Джерело: розраховано за даними Державної служба статистики України [24]

Окупація частини територій України та постійні обстріли суттєво ускладнили роботу аграрного сектору, особливо в південних областях. Заблоковані порти Азовського моря та пошкоджена інфраструктура призвели до значного скорочення експорту зерна та олійних культур з Харківської, Херсонської, Миколаївської та Запорізької областей.

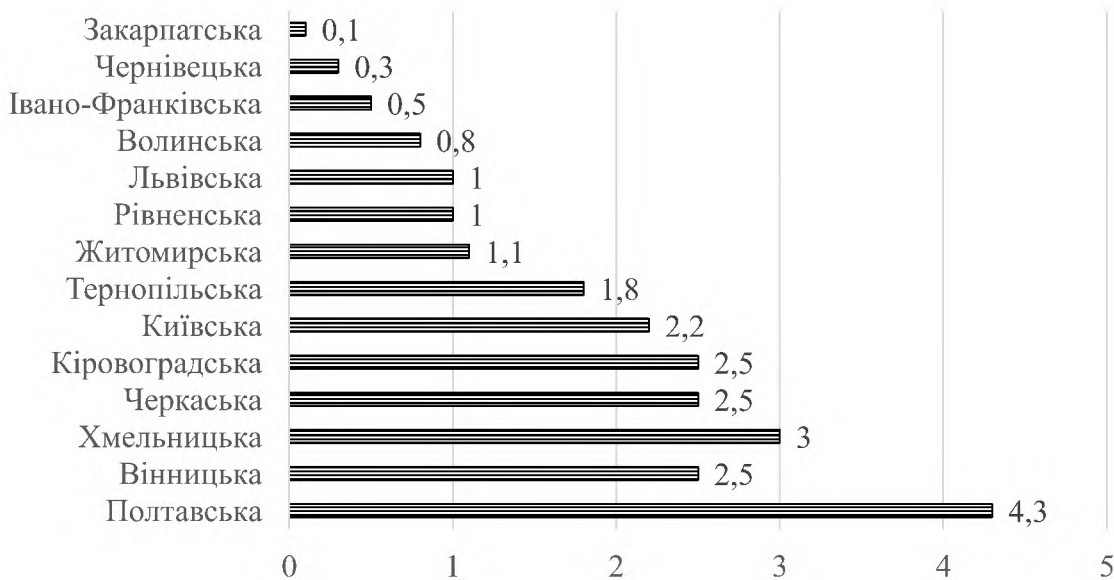

Рис. 3.6 Потужності зерносховищ по регіонах України (області, де не ведуться активні бойові дії), млн т

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [24]

Проте, завдяки ініціативі Єврокомісії «Шляхи солідарності» та активному використанню Дунайських портів, українські аграрії знайшли альтернативні маршрути для експорту своєї продукції. Зокрема, аграрії Вінницької та Черкаської областей змогли суттєво збільшити обсяги експорту зернових та олійних культур.

Хоча Дунайські порти стали важливим хабом для українського експорту, повністю замінити морські перевезення сухопутним транспортом не вдалося. Залізничний транспорт взяв на себе основне навантаження, забезпечивши у 2023 році 87% сухопутних перевезень зерна та майже 58% соняшникової олії (табл. 3.6). Однак, навіть залізниця не змогла повністю компенсувати втрачені обсяги морських перевезень.

Таким чином, війна внесла суттєві корективи в логістичні ланцюжки українського агросектору. Аграрії були змушені шукати нові маршрути та способи транспортування продукції, що дозволило зберегти частину експорту. Однак, повне відновлення експортного потенціалу України стане можливим лише після деокупації територій та відновлення безпеки судноплавства в Чорному морі.

Обсяги транспортування аграрної продукції в Україні, 2023 р.

Вид продукції	Обсяг експорту, млн т	Морський та річковий транспорт		Залізничний транспорт		Автомобільний транспорт	
		Обсяг, млн т	Структура, %	Обсяг, млн т	Структура, %	Обсяг, млн т	Структура, %
Пшениця	16,2	13,7	85,8	1,78	11,2	0,48	3,0
Кукурудза	16,0	20,0	79,5	4,7	18,7	0,45	1,8
Ячмінь	2,1	1,95	92,0	0,13	6,1	0,04	1,9
Олійні культури (соя, ріпак, соняшник)	7,1	4,6	64,8	2,5 (35,2)			
Соняшникова олія	5,6	3,9	73,3	0,82	15,4	0,6	11,3

Джерело: розраховано за даними Державної служба статистики України [24]

Російська агресія змусила українських аграріїв переглянути свої експортні маршрути. Західний кордон України став ключовим виходом для української агропродукції на світовий ринок. Це стало можливим завдяки низці інституційних змін, спрямованих на спрощення процедур експорту та імпорту. Компанії з західних областей України, які мали більш розвинену інфраструктуру та логістичні можливості, змогли швидко адаптуватися до нових умов і значно збільшити свої експортні обсяги.

Таблиця 3.7

Країни-лідери, що закупають найбільше української сільськогосподарської продукції, 2023 р.

Країна	Вартість, млн дол США	Частка у загальному експорті продукту, %
Зернові культури		
Іспанія	1422,9	17,1
Китай	1151,1	13,9
Румунія	1042,8	12,5
Всього топ-3	3616,8	43,5
Насіння і плоди олійних рослин		
Німеччина	455,3	16,1
Румунія	414,5	14,7
Туреччина	377,1	13,4
Всього топ-3	1246,9	44,2
Жири та олії тваринного або рослинного походження		
Румунія	1000,9	17,7
Туреччина	845,0	15,0
Китай	624,3	11,0
Всього топ-3	2470,2	43,7

Джерело: розраховано за даними Державної служба статистики України [24]

Логістичні труднощі, спричинені війною, змусили українських експортерів шукати нові ринки збуту. Іспанія стала неочікуваним лідером серед імпортерів українського зерна у 2023 році, закупивши 17% від загального обсягу експорту. Китай, незважаючи на скорочення обсягів, залишається важливим партнером. Завдяки «зерновому коридору» до Китаю було експортовано 8 млн тонн зерна, з яких більшу частину складала кукурудза. Що стосується насіння та плодів олійних культур, то основними ринками збуту для них залишаються країни ЄС та Туреччина, а для сої – Єгипет. Основними імпортерами жирів та олії тваринного або рослинного походження була Румунія (17,7 %), Туреччина (15,0 %) та Китай (11,0 %).

Для ефективного розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств агробізнесу в умовах війни необхідно реалізувати комплекс заходів за чотирма стратегічними напрямками (рис. 3.7). Ці напрями охоплюють широкий спектр заходів, спрямованих на адаптацію бізнесу до нових умов, зниження ризиків та підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку.

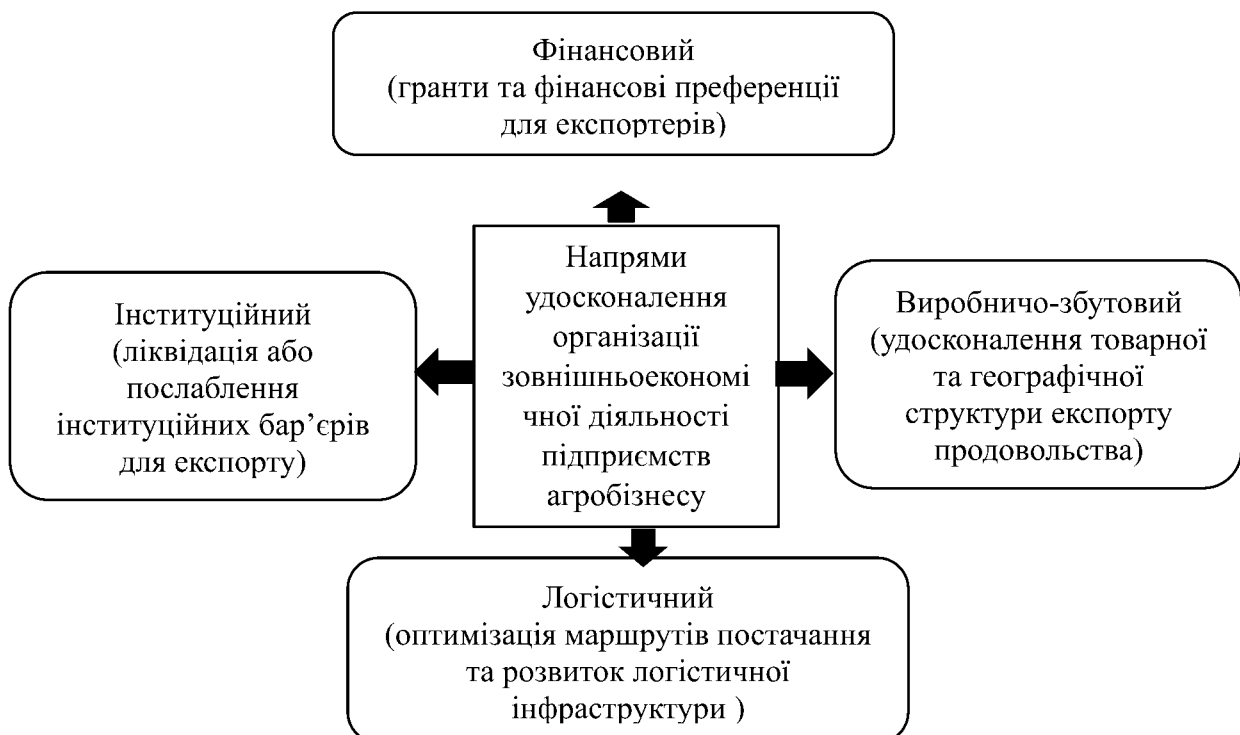

Рис. 3.7. Шляхи оптимізації зовнішньоекономічної діяльності агропідприємств

В умовах війни логістика агропродукції вимагає кардинальних змін.

Розширення мережі маршрутів, розвиток мультимодальних перевезень та інтеграція в європейську транспортну систему є ключовими напрямками для забезпечення безперервних поставок та підвищення конкурентоспроможності українських агропідприємств. Мультимодальні перевезення, що передбачають використання різних видів транспорту за єдиним договором, дозволяють оптимізувати логістичні процеси, знизити витрати та підвищити гнучкість поставок.

Для забезпечення ефективної логістики агропродукції в умовах інтеграції в європейський ринок необхідно здійснити ряд комплексних заходів. Першочерговим завданням є модернізація залізничної інфраструктури. Це передбачає:

- стандартизацію колії (перехід на європейський стандарт 1435 мм дозволить безперешкодно перевозити вантажі за чотирма транспортними коридорами TNT-T, з'єднавши головні логістичні хаби України з морськими портами Європи та річковими портами Рейну і Дунаю);
- інтеграцію в європейські системи управління (впровадження єдиних стандартів управління рухом поїздів спростить перетин кордонів та підвищить ефективність перевезень);
- розвиток інтермодальних терміналів (будівництво сучасних терміналів, здатних обслуговувати різні види транспорту, дозволить оптимізувати логістичні процеси та знизити витрати);
- розширення пропускної спроможності прикордонних пунктів (модернізація та будівництво нових пунктів пропуску забезпечить швидке та ефективне оформлення вантажів);
- створення логістичних хабів (будівництво складських комплексів та елеваторів на території ЄС дозволить здійснювати зберігання та перевалку продукції).

Важливим аспектом є також модернізація рухомого складу, зокрема закупівля сучасних вагонів та впровадження нових технологій. Перехід на європейські стандарти дозволить збільшити вантажопідйомність та швидкість перевезень. Автоматизація процесів зміни колісних пар підвищить ефективність

перевезень на різних типах колії.

Для успішної реалізації масштабних інфраструктурних проєктів у транспортній галузі необхідно залучати додаткові фінансові ресурси. Державно-приватне партнерство є ефективним інструментом для залучення інвестицій у модернізацію та будівництво залізниць, портів та інших логістичних об'єктів. Це дозволить пришвидшити процес відбудови та розвитку транспортної інфраструктури, що є критично важливим для аграрного сектору.

Паралельно з розвитком транспортної інфраструктури в Україні, слід активно розглядати альтернативні маршрути експорту агропродукції. Порти Адріатичного та Балтійського морів, такі як Трієст, Рієка, Копер, Росток, Гамбург та Роттердам, можуть стати перспективними напрямками для українського експорту. Однак, для ефективного використання цих маршрутів необхідно вирішити низку проблем, пов'язаних з високою вартістю логістики та обмеженою пропускною спроможністю деяких портів.

Одним із критичних чинників успішного експорту агропродукції є спрощення процедур митного оформлення та ліквідація торговельних бар'єрів. Існуючі бюрократичні перешкоди, такі як численні дозволи, ліцензії та складні митні процедури, значно ускладнюють і здорожують експортно-імпортні операції. Також вагомим бар'єром є тарифні квоти та законодавчі обмеження, що діють на ринку ЄС.

Для вирішення цих проблем необхідно:

- спростити митні процедури: впровадження електронного документообігу, використання єдиного вікна для декларування, а також перенесення частини контрольних функцій з кордону в порти призначення дозволить значно пришвидшити митне оформлення.

- розширити режим безмитної торгівлі: подовження терміну дії безмитного режиму та запровадження бездозвільних транзитних перевезень стимулюватиме експорт української агропродукції.

- створити «зелені коридори»: перенос фітосанітарного, санітарного та ветеринарного контролю з кордону в порти призначення дозволить скоротити час на митне оформлення та знизити ризики затримки вантажів.

- підписати міжнародні угоди: двосторонні та багатосторонні угоди з країнами ЄС та іншими торговими партнерами сприятимуть зниженню тарифів та лібералізації торговельних режимів.

Співпраця з європейськими партнерами є ключовою для подолання існуючих бар'єрів. Спільні зусилля спрямовані на спрощення митних процедур, гармонізацію технічних регламентів та створення сприятливого інвестиційного клімату дозволять українським аграріям вийти на нові ринки та збільшити обсяги експорту.

Висновки до розділу 3

1. Світове сільське господарство переживає значні трансформації. Зміна кліматичних умов, зростання населення та урбанізація вимагають від аграрного сектору адаптації до нових реалій. Географічна структура виробництва поступово зміщується, при цьому країни Африки та Азії все більше залучаються до процесу виробництва продовольства. Зростання міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією свідчить про все більшу взаємозалежність країн і необхідність спільних зусиль для забезпечення продовольчої безпеки.

Для сталого розвитку сільського господарства необхідно зосередитися на підвищенні врожайності за допомогою інноваційних технологій, збереженні природних ресурсів та адаптації до зміни клімату. Важливим аспектом є також справедливий розподіл продовольства та забезпечення доступу до нього для всіх верств населення. Міжнародне співробітництво в галузі сільського господарства є ключовим для вирішення глобальних проблем, таких як продовольча безпека, бідність та зміна клімату.

2. Російська агресія завдала руйнівного удару по українському сільському господарству, що має глобальні наслідки. Війна призвела до значних втрат сільськогосподарських угідь, руйнування інфраструктури та логістичних ланцюгів, що поставило під загрозу продовольчу безпеку не лише України, а й багатьох країн світу. Особливо гостро відчувається дефіцит українського зерна та олійних культур на світовому ринку. Хоча країни, такі як Китай та Індія, є

великими виробниками зерна, їхній внутрішній попит не дозволяє їм повною мірою компенсувати втрати українського експорту. Україна, як один з ключових світових експортерів зерна та олійних культур, відіграє визначальну роль у забезпеченні стабільності світових продовольчих ринків. Тому відновлення українського агросектора є критично важливим для подолання глобальної продовольчої кризи.

3. Блокада морських портів та пошкодження інфраструктури змусили шукати нові шляхи експорту, що призвело до диверсифікації ринків збуту та розширення географії поставок української агропродукції. Хоча повністю компенсувати втрачені обсяги морських перевезень не вдалося, альтернативні маршрути через Дунайські порти та залізничний транспорт дозволили зберегти частину експортного потенціалу. Відновлення безпеки судноплавства в Чорному морі є стратегічно важливим для повної реалізації експортного потенціалу України та стабілізації світових продовольчих ринків. Ці події підкреслили ключову роль України у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки та необхідність подальшої підтримки українського агросектора для подолання наслідків війни та відновлення економіки.

ВИСНОВКИ

1. Торгівля сільськогосподарською продукцією є одним з найважливіших двигунів світової економіки. Вона не лише забезпечує продовольчу безпеку, але й має значний вплив на економічний розвиток, соціальну стабільність та екологічну стійкість. Для країн-експортерів агропродукція є важливим джерелом валютних надходжень, що дозволяє інвестувати в розвиток сільського господарства, створювати нові робочі місця та покращувати життя сільського населення. Експортно орієнтоване сільське господарство стимулює розвиток інфраструктури, технологій та сприяє інтеграції країн у світову економіку.

2. Глобальна додана вартість у сільському господарстві зросла на 89% з 2000 року, досягнувши 3,8 трильйонів доларів США у 2022 році. Найбільш динамічним був розвиток в Азії, де додана вартість подвоїлася, забезпечивши 66% світового показника. Африка також продемонструвала значне зростання (164%), тоді як Європа відстала від загальносвітових тенденцій (15%). Ці дані свідчать про значну диференціацію в розвитку сільського господарства між регіонами.

3. Аналіз світових тенденцій у використанні сільськогосподарських земель свідчить про значні трансформації в аграрному секторі. За останні десятиліття площа орних земель у світі збільшилася на 6%, досягнувши 1,58 млрд га. Найбільш помітне зростання спостерігається в Азії, Африці та Океанії. Це пов'язано з підвищенням попиту на продовольство внаслідок зростання населення та зміни структури споживання. Найбільша частка орних земель зосереджена в Азії, проте найшвидші темпи зростання спостерігаються в Африці та Океанії. Європа, навпаки, демонструє тенденцію до скорочення площі орних земель внаслідок урбанізації та індустріалізації.

4. Аналіз валового нагромадження основного капіталу в сільському господарстві свідчить про значні відмінності між країнами та регіонами. Країни з високим рівнем доходу, такі як Бельгія та Австрія, демонструють значно вищі показники інвестицій у сільське господарство порівняно з країнами з низьким рівнем доходу. Державна підтримка відіграє важливу роль у розвитку сільського

господарства, особливо в країнах з низьким і середнім рівнем доходу. Країни Африки, які підписали Декларацію Малабо 2014 року, зобов'язалися виділяти щонайменше 10% державних коштів на розвиток сільського господарства. Це свідчить про зростання розуміння важливості інвестицій у сільське господарство для забезпечення продовольчої безпеки та економічного зростання.

5. Аналіз світового виробництва сільськогосподарської продукції демонструє значну диференціацію за видами культур та регіонами. Азія домінує у виробництві рису, пальмової олії, картоплі та пшениці, тоді як Північна та Південна Америка є лідерами у виробництві цукрової тростини та кукурудзи. Виробництво основних культур характеризується високою концентрацією у кількох провідних країнах, що робить світові ринки вразливими до змін у виробництві в окремих регіонах.

6. Світовий ринок продовольства демонструє стійку тенденцію до зростання. За останні два десятиліття вартість експорту продовольства суттєво збільшилася досягнувши 1,8 трлн дол. США. США залишаються лідером світового експорту продовольства, Європа також відіграє значну роль, особливо в експорті фруктів, овочів та м'яса. Азія ж лідирує в експорті жирів, олій та аквакультури. Така географічна диференціація експорту відображає різні кліматичні умови, рівень розвитку сільського господарства та спеціалізацію виробництва в різних регіонах світу.

7. Аналіз світової торгівлі продовольством у 2022 році виявив значну диспропорцію між регіонами. США, як провідний експортер, демонструють значний позитивний торговий баланс. Натомість, Азія, з її великим населенням і обмеженими ресурсами, залишається найбільшим нетто-імпортером продовольства. Цей дисбаланс підкреслює важливість глобальної продовольчої безпеки та потребу в міжнародній співпраці для забезпечення стабільного постачання продовольства у всьому світі.

8. Зростання глобального експорту зернових, особливо кукурудзи, свідчить про високий попит на цю культуру як у харчовій промисловості, так і в якості корму для тварин. Концентрація виробництва зернових у кількох ключових країнах, таких як США, Бразилія та Аргентина для кукурудзи, та Індія,

Таїланд та В'єтнам для рису, створює певну залежність світового ринку від виробничих потужностей цих країн. Водночас, географія споживання зернових є більш диверсифікованою, що свідчить про глобальний характер попиту на цю продукцію.

9. Світовий ринок продовольства за останні роки демонстрував високу ступінь волатильності, що підтверджується динамікою індексу продовольчих цін ФАО. Пандемія COVID-19 та російсько-українська війна стали основними причинами значних коливань цін на продовольство. Ці події порушили глобальні ланцюги постачання, призвели до дефіциту деяких продуктів харчування та стимулювали інфляцію. Однак, завдяки адаптації виробників і споживачів, а також заходів, вжитих урядами та міжнародними організаціями, ситуація на продовольчому ринку поступово стабілізується.

10. Аналіз світових трендів споживання сільськогосподарської продукції вказує на значні зміни у структурі попиту. Основним драйвером зростання світового споживання в наступне десятиліття стануть країни з низьким та середнім рівнем доходу, зокрема, Індія, країни Південно-Східної Азії та Африки на південь від Сахари. Це пов'язано зі зростанням населення, урбанізацією, підвищенням доходів та зміною харчових звичок у цих регіонах. Очікується, що майже 94% додаткового споживання припаде саме на ці регіони.

11. Роль Китаю як основного двигуна зростання світового споживання поступово зменшується через стабілізацію темпів зростання населення та доходів. Натомість, Індія та країни Південно-Східної Азії стають ключовими гравцями на світовому ринку. За прогнозами, на Південну та Південно-Східну Азію припадатиме близько 40% додаткового світового споживання, а на Індію – близько половини цієї частки. Африка на південь від Сахари також зробить значний внесок у зростання світового споживання, забезпечивши близько 18% додаткового попиту. Країни, що виробляють продовольство, повинні адаптуватися до нових умов і задовольняти зростаючий попит на більш різноманітну та якісну продукцію. Крім того, зростання споживання в країнах з низьким і середнім рівнем доходу може призвести до підвищення цін на продовольство та посилення конкуренції за ресурси.

12. Аналіз прогнозів світового сільськогосподарського виробництва вказує на стійку тенденцію до зростання, хоча темпи зростання будуть варіюватися за регіонами та секторами. Основним драйвером зростання залишаться країни з низьким та середнім рівнем доходу, де очікується підвищення врожайності та збільшення поголів'я худоби. Очікується, що тваринництво буде лідером у зростанні світового сільськогосподарського виробництва, особливо в країнах Африки на південь від Сахари та Близького Сходу. Водночас, виробництво рослинницької продукції також зростатиме, але більш повільними темпами.

13. Географічна структура світового сільськогосподарського виробництва зазнає значних змін. Частка Китаю у світовому виробництві сільськогосподарської продукції поступово зменшується, тоді як Індія та країни Африки на південь від Сахари збільшують свою частку. Для забезпечення сталого розвитку сільського господарства та продовольчої безпеки необхідно зосередитися на підвищенні врожайності, збереженні природних ресурсів, адаптації до зміни клімату та розвитку інноваційних технологій.

14. Міжнародна торгівля сільськогосподарською продукцією є важливим рушієм глобальної економіки та забезпечення продовольчої безпеки. Зростання частки торгівлі в загальному обсязі виробництва свідчить про все більшу взаємозалежність країн та спеціалізацію на виробництві певних видів продукції. Проте, існує значна різниця в рівні участі різних країн та регіонів у міжнародній торгівлі. Країни Латинської Америки, Північної Америки та Східної Європи є основними експортерами сільськогосподарської продукції. Водночас, Азія, Близький Схід, Північна Африка та країни Африки на південь від Сахари є великими імпортерами. Зростання населення, урбанізація та зміна харчових звичок формують нові тренди в міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією. Очікується, що попит на продовольство продовжуватиме зростати, особливо в країнах з низьким та середнім рівнем доходу. Це створює як нові можливості, так і виклики для виробників та торговців сільськогосподарською продукцією.

15. Незважаючи на значні обсяги виробництва пшениці в Китаї та Індії, ці країни не є ключовими гравцями на світовому ринку зерна. Великий внутрішній

попит на пшеницю в цих країнах робить їх нетто-імпортерами, обмежуючи їхній вплив на глобальну продовольчу безпеку. На відміну від них, Україна відіграє визначальну роль у забезпеченні світової продовольчої безпеки. Завдяки своїм родючим ґрунтам та сприятливому клімату, наша країна є одним з найбільших експортерів кукурудзи у світі, забезпечуючи близько 12-16% світового попиту. Також Україна є значним експортером фуражного зерна, забезпечуючи від 11 до 16% світового попиту. Ці факти підтверджують стратегічне значення України для стабільності світових продовольчих ринків.

16. Україна є одним із світових лідерів у виробництві та експорті соняшнику та соняшникової олії. Завдяки родючим ґрунтам та сприятливим кліматичним умовам, наша країна забезпечує близько 30% світових потреб у насінні соняшнику. Це робить Україну стратегічно важливим гравцем на світовому ринку олійних культур. Однак, тривала війна створює серйозні виклики для українського агросектора. Виснаження ґрунтів, руйнування інфраструктури та логістичних ланцюгів, а також неможливість забезпечити належний догляд за полями можуть призвести до значного зниження врожаїв соняшнику та скорочення експорту. Це, в свою чергу, матиме негативні наслідки для світового ринку олійних культур, спричиняючи дефіцит та підвищення цін на соняшникову олію

17. Російська агресія завдала значної шкоди українському агросектору, особливо в південних областях. Блокада морських портів та пошкодження інфраструктури призвели до критичного скорочення експорту зерна та олійних культур. Однак, завдяки оперативній реакції українських аграріїв та підтримці міжнародних партнерів, було знайдено альтернативні маршрути експорту через Дунайські порти та залізничний транспорт. Хоча ці заходи дозволили зберегти частину експортного потенціалу України, повністю компенсувати втрачені обсяги морських перевезень не вдалося. Відновлення безпеки судноплавства в Чорному морі є критично важливим для повної реалізації експортного потенціалу України та стабілізації світових продовольчих ринків.

18. Війна в Україні суттєво змінила географію експорту української агропродукції. Несподіваним лідером серед імпортерів українського зерна у 2023

році стала Іспанія, яка закупила 17% від загального обсягу експорту. Китай, незважаючи на деяке скорочення обсягів, залишається важливим торговельним партнером, особливо для української кукурудзи. Для насіння та плодів олійних культур основними ринками збуту залишаються країни ЄС та Туреччина, а для сої – Єгипет. Серед імпортерів жирів та олії тваринного або рослинного походження лідерами стали Румунія, Туреччина та Китай. Ці зміни в географії експорту свідчать про адаптивність українського агросектора до нових умов та його важливість для забезпечення глобальної продовольчої безпеки.

19. Для успішного розвитку зовнішньоекономічної діяльності українських агропідприємств в умовах війни необхідно реалізувати комплекс заходів, спрямованих на адаптацію логістичних ланцюгів до нових викликів. Ключовими напрямками є модернізація транспортної інфраструктури, зокрема залізниць, портів та прикордонних пунктів пропуску. Інтеграція в європейську транспортну систему, стандартизація колії та впровадження європейських стандартів управління рухом поїздів є необхідними кроками для підвищення ефективності та конкурентоспроможності українських експортерів. Паралельно з розвитком інфраструктури, важливо спростити митні процедури, ліквідувати торговельні бар'єри та розширити мережу торговельних угод. Співпраця з європейськими партнерами дозволить створити сприятливі умови для експорту української агропродукції та забезпечити стабільність постачань на світові ринки.